

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

DIPLOMSKO DELO

**UČINKI TRANZICIJE NA GOSPODARSTVO BALTSKIH
DRŽAV**

Ljubljana, junij 2006

ALENKA STRBAD

IZJAVA

Študentka ALENKA STRBAD izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. TJAŠE REDEK in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne _____

Podpis: _____

KAZALO

UVOD	1
1. GOSPODARSTVO PRED 1991.....	2
2. RECESIJA 1990-1995	4
2.1. PADEC BRUTO DOMAČEGA PROIZVODA	4
2.2. OBDOBJE VISOKE INFLACIJE.....	6
2.3. NEZAPOSLENOST	8
2.4. FISKALNO RAVNOVESJE.....	9
2.5. ZUNANJA TRGOVINA	11
3. INSTITUCIONALNE REFORME KOT PREDPOGOJ ZA USPEŠNO	
NADALJEVANJE TRANZICIJE.....	13
3.1. ORIS GLAVNIH INSTITUCIONALNIH ZNAČILNOSTI IN REFORM.....	14
3. 2. PRIVATIZACIJA.....	19
4. OBDOBJE OŽIVLJANJA IN STABILNE RASTI: 1996-2003	23
4. 1. RAST BDP IN RUSKA KRIZA	23
4. 2. INFLACIJA	25
4. 3. NEZAPOSLENOST	26
4. 4. FISKALNO RAVNOVESJE.....	27
4. 5. ZUNANJA TRGOVINA	28
5. BALTSKE DRŽAVE DANES.....	30
SKLEP	32
LITERATURA	34
VIRI	35
PRILOGA	

UVOD

Med nekdanjimi bivšimi republikami Sovjetske Zveze (SZ) so edino baltske države do danes postale članice Evropske Unije (EU). Ugodna geografska lokacija in izkušnje s tržno ekonomijo, ki so jih pridobile v medvojnem obdobju s parlamentarno ureditvijo, so pozitivno vplivale na razvoj v tranziciji in kasnejšo priključitev EU. Po pridobitvi samostojnosti leta 1991 so vlade baltskih držav sledile načelom ekonomske politike, ki so usmerjevala k reševanju glavnih problemov, kot so liberalizacija cen in postopna eliminacija državnih subvencij, privatizacija državnih podjetij, uveljavitev lastnih valut, ohranitev konzervativne fiskalne politike in liberalizacija mednarodne trgovine (Paas, 2003, str.1). Tako so se pridružile drugim nekdanj socialističnim državam, ki so želele centralno-planska gospodarstva preobraziti v tržna, kar je precej zahtevna naloga. Obsežna ekonomska reforma pomeni temeljito spremembo ekonomskega okolja.

Baltske države so od centralno-planskega sistema podedovale precej škodljive zapuščine, slabosti pa so morale skozi proces tranzicije odpraviti v največjem možnem obsegu. Za preteklo okolje je značilna odsotnost institucij, zakonske infrastrukture in zakonodaje za urejanje zasebnih podjetij, finančnih trgov, komercialnega bančnega sistema, odprtega trga delovne sile ter tržno usmerjenega davčnega sistema. V planskem sistemu niso poznali profitnega motiva, kar je zmanjševalo inovativnost in posledično večalo tehnološki prepad med centralno-planskimi in naprednimi tržnimi ekonomijami. Ne gre pozabiti niti politične nagnjenosti k avtarkiji v okviru CMEA (Council of Mutual Economic Assistance), ki je izničila potencialne koristi globalne mednarodne trgovine. Baltske države so morale stopiti na pot tržne ekonomije; razlogov je bilo več kot dovolj. Tako obsežna sprememba ekonomskega sistema je na začetku uvajanja reform povzročila poslabšanje gospodarskih rezultatov, ki pa so delno tudi posledica velike povezanosti njihovih gospodarstev z gospodarstvom nekdanje SZ.

Namen diplomskega dela je prikazati ekonomske značilnosti baltskih držav pred osamosvojitvijo ter učinke tranzicije na njihovo gospodarstvo, pri tem pa nakazati probleme, s katerimi so se soočale pri preoblikovanju svojih gospodarstev.

V prvem poglavju opisujem razmere, v katerih so začeli transformacijo gospodarstva, v drugem poglavju pa prve učinke tranzicije na gospodarstvo z vidika glavnih makroekonomskih agregatov (bruto družbeni proizvod, brezposelnost, inflacija, zunanja trgovina in fiskalno ravnovesje). Tretje poglavje je namenjeno napredku na področju strukturnih in institucionalnih reform, ki so se jih lotili po stabilizaciji gospodarstva. Tem je sledilo oživljanje gospodarstva, kar predstavljam v četrtem poglavju, skupaj z vplivi ruske krize na osnovne makroekonomske kazalce ter njihovo hitro okrevanje, ki je bilo nujno potrebno zaradi pripravljanja na vstop v Evropsko unijo. Zadnje poglavje prikazuje današnje stanje v baltskih državah, s poudarkom na razvojni stopnji gospodarstva,

problemih ter najustrežnejših smereh bodočega razvoja. Predstavljam tudi problem neenakomerne razvitosti in plan razvoja ostalih pridruženih članic Evropske unije.

1. GOSPODARSTVO PRED 1991

Baltsko območje vključuje tri države: Estonijo, Latvijo in Litvo. Z geografskega vidika jih lahko vključimo v enotno skupino, poimenovano baltske države. Kljub neposredni geografski bližini ne moremo spregledati razlike v religiji, kulturi, zgodovini, politični usmeritvi, industrijski strukturi, trgovini in ostalih dejavnikih, ki vplivajo na značaj in razvoj teh treh neodvisnih držav (Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 1).

Med prvo in drugo svetovno vojno so bile vse tri države samostojne s parlamentarno ureditvijo, prevladoval je kmetijski sektor. Po drugi svetovni vojni so postale republike nekdanje Sovjetske zveze (v nadaljevanju SZ), takoj po sovjetski invaziji leta 1944 je sledila hitra industrializacija in podreditev ekonomije planskemu sistemu. V tem času so se razvijala velika industrijska podjetja, skoraj popolnoma odvisna od uvoza poceni surovin in energije iz drugih republik nekdanje SZ, predvsem Rusije, kar je pomenilo, da so se vsa tri gospodarstva zelo močno navezala na gospodarstvo Sovjetske Zveze. Sicer pa je bilo, kakor v večini sovjetskih republik, tudi v baltskih državah več kot polovica neto materialnega produkta¹ proizvedenega v industrijskem sektorju, vključno z gradbeništvom. Hitra industrializacija je zagotovila dokaj hitro rast vseh treh gospodarstev, podobno kot tudi v drugih sovjetskih republikah. Stopnje rasti so do približno prve polovice sedemdesetih v povprečju presegale 5 odstotkov (Rosati, 1995), nato se je rast upočasnila zaradi slabosti centralno planskega sistema. Ekonomske reforme so se začele hkrati s političnimi, potem ko je sovjetska vlada leta 1989 priznala omejeno ekonomsko neodvisnost baltskim državam. Vse tri baltske države so razglasile dokončno neodvisnost avgusta leta 1991 (Frydman et al., 1993, str. 130,131, 196, 234).

Poglejmo najprej, kakšne so bile značilnosti vseh treh gospodarstev pred začetkom tranzicije. Estonija je bila najbogatejša oziroma je imela najvišji BDP², najrevnejša pa je bila Litva (glej Sliko 1). Z vidika strukture gospodarstev Estonije, Latvije in Litve je mogoče reči, da so si bile med seboj zelo podobne, prav tako je bila struktura gospodarstev baltskih držav zelo podobna strukturi gospodarstva nekdanje SZ (Tabela 1 na strani 3). Če primerjamo podatke v tabeli, ugotovimo, da je bil delež kmetijstva v Latviji in Litvi podobno visok in je znašal 20 odstotkov celotnega BDP. Izjemno visok je bil delež kmetijstva tudi v Estoniji, in sicer 17 odstotkov celotnega BDP. Industrija je k BDP v vseh treh državah prispevala okrog polovico, kar je bistveno več kot v razvitih državah, kjer je industrija prispevala približno tretjino.

---

¹ (NMP-Net Material Product) Neto materialni produkt je sovjetski nacionalni obračunski sistem, ki ni vključeval storitev ter amortizacije. Zaradi razlik v izračunih je težko primerjati NMP in BDP.

² Bruto domači produkt v nadaljevanju navajam s kratico BDP.

Tabela 1: Struktura gospodarstev Baltskih držav in nekdanje SZ po sektorjih leta 1989 kot odstotek narodnega dohodka

Država	Kmetijstvo	Industrija	Gradbeništvo	Drugo
Estonija	25	43	11	21
Latvija	24	45	10	21
Litva	31	36	14	19
Nekdanja SZ	23	42	13	22

Vir: Frydman et al., str. 132,197, 235.

Kot sem že omenila, je bilo v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni stanje v gospodarstvu vseh treh držav vzpodbudno. Dokler je bila industrija vodena s strani centralno planskega organa oziroma države in so bili proizvodi namenjeni samo za notranje potrebe (izvoz je bil orientiran na trge Sovjetske Zveze), je bila rast industrijskega sektorja razmeroma stabilna ter visoka in je baltским državam omogočala razmeroma hitro gospodarsko rast. Po vzpostavitvi neodvisnosti so se baltske države soočile z velikimi problemi v industriji. Za industrijo v baltških državah je bilo značilno, da je delovala z majhnimi dobički in s presežno zaposlenostjo; z ekonomskega vidika je bila industrija v baltških državah precej neučinkovita. V zgodnjih letih tranzicije se je posledično pojavil padec v obsegu proizvodnje in izguba trgov. Padec obsega proizvodnje je bil v baltških državah v primerjavi z ostalimi bivšimi državami SZ velik (med 30 in 40 odstotkov, različno po sektorjih), z izjemo kavkaških držav, kjer je gospodarska aktivnost padla tudi do 60 odstotkov v določenih sektorjih (Rosati, 1995 str. 421). Razlog za tako velik osip v obsegu proizvodnje je bil v izgubi trgov bivše SZ.

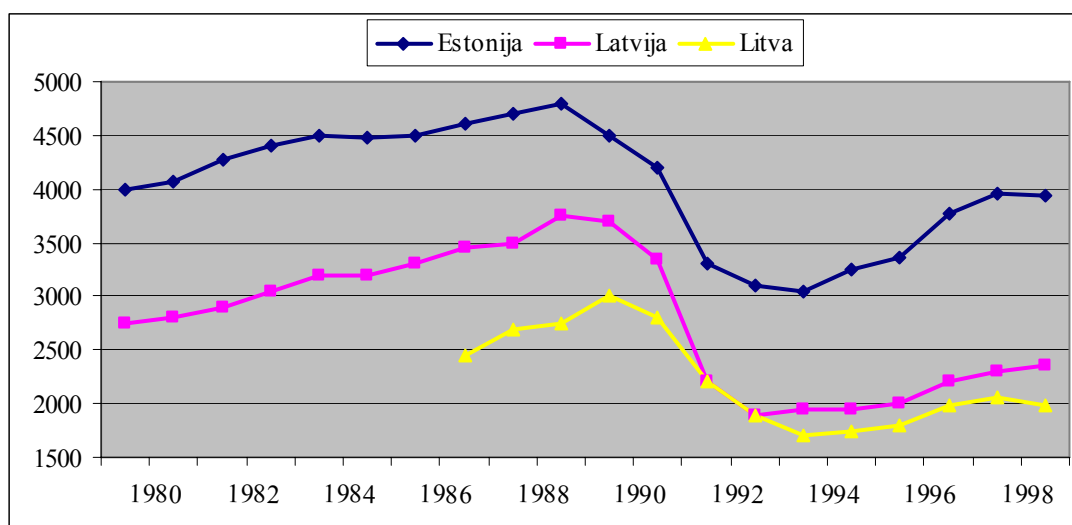
Če primerjamo baltske države z ostalimi tranzicijskimi državami, ugotovimo, da so se države že na začetku prehoda v tržno gospodarstvo, ne glede na podobnost ekonomskih sistemov, medsebojno razlikovale po ekonomskih karakteristikah (podrobneje v Tabeli 1 v prilogi). Baltske države in države CEEC5³ so bile bolj seznanjene s tržno orientiranimi institucijami za razliko od držav CIS⁴. Glavni vzrok za to je bil, da so bile države CIS od dvajset do trideset let dlje pod okriljem socialističnega sistema. Pri zalogah naravnih virov je bilo stanje ravno nasprotno, saj so bile države CIS (zlasti Azerbajdžan, Kazahstan, Rusija in Turkmenija) bogatejše od ostalih dveh skupin držav. Raven bruto domačega proizvoda na prebivalca (BDP p.c.) je med državami zelo variirala. Najvišjo raven so imele države CEEC5, najnižjo pa države CIS. Baltske države so imele sicer nižjo raven BDP p.c. kot države CEEC5, po drugi strani pa občutno višjo kot države CIS. Običajno so imele države z nižjo ravno BDP p.c. višji delež kmetijstva v bruto družbenem proizvodu. Navezanost na trgovske poti znotraj regije je bila največja v baltških državah, sledile so države CIS in CEEC5. Vendar se je kasneje pokazalo, da so baltske države in države

³ CEEC5 (Češka, Madžarska, Poljska, Slovaška, Slovenija).

⁴ Države nekdanje Sovjetske zveze (države CIS), brez treh baltških.

CEEC5 hitreje in lažje preusmerile trgovino proti razvitim državam, predvsem zaradi ugodnejše geografske lege.

Slika 1: BDP p.c. baltskih držav za obdobje 1980-1999 (v USD, po cenah iz leta 1995)

Vir: Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 6.

Začetne razmere, med katerimi bi izpostavila predvsem dediščino sovjetskega socializma, nekoliko krajše bivanje pod okriljem SZ kot ostale sovjetske republike, ugodno geografsko lokacijo in relativna razvitost glede na ostale sovjetske republike, so nedvomno vplivale na nadaljnji razvoj vseh treh gospodarstev. Mnenja o pomembnosti začetnih razmer za pojasnjevanje gospodarske rasti so sicer različna, a avtorji na splošno soglašajo, da so bile začetne razmere pomembne za pojasnjevanje začetnega padca BDP (Fischer, Sahay, 2000, str. 16). Seveda je na to vplivalo tudi, kakšno politiko so socialistične države izbrale pri stabilizaciji, liberalizaciji in privatizaciji ter kako so se lotile transformacije gospodarstva v tržno ekonomijo - s pomočjo postopnih reform ali tako imenovane »šok terapije«.

2. RECESIJA 1990-1995

Tranzicija je proces prehoda iz enega ekonomskega sistema v drugega, oziroma iz ene ureditve ekonomskega sistema v drugo. V literaturi se danes uporablja predvsem kot izraz, ki opisuje prehod iz socialistične centralno planske v tržno usmerjeno ureditev. Vsebinsko je tranzicija povezana z vrsto ekonomskih reform, izkustveno pa tudi s padcem rasti BDP, znižanjem ravni BDP, večjo stopnjo nezaposlenosti ter kratkoročno z visoko stopnjo inflacije.

2.1. PADEC BRUTO DOMAČEGA PROIZVODA

Padec ekonomske aktivnosti v začetku tranzicije je bil večji, kot so sprva pričakovali domači in tuji ekonomisti, saj je ta v nekaterih državah padel tudi za 60 odstotkov (Rosati, 1995, str. 421). Eden od glavnih razlogov za takšen padec je tudi tako imenovana

disorganizacija (Blachard, Kremer, 1997). V centralno planskem mehanizmu so bila podjetja večinoma odvisna od enega dobavitelja, ki ga je določal plan. Tranzicija pa je pomenila decentralizacijo, torej razkol teh verig in posledično prosto trgovanje med kupci in prodajalci. Zaradi nepopolnih dogovorov ali asimetričnih informacij, predvsem pa preprosto nevarnosti tržnega načina poslovanja je bilo trgovanje neučinkovito, kar je povzročilo prekinitev nekoč trdne verige med dobavitelji in kupci, verig specializiranih produktov in s tem strm padec outputa. Empirične raziskave so pokazale, da so daleč največji padec v outputu doživeli izdelki, ki so zahtevali kompleksen produkcijski proces. Glavni razlog padca v času tranzicije naj bi bila ravno dezorganizacija oziroma institucionalni kaos, ki je imela zelo pomembno vlogo v državah bivše SZ (Blanchard, Kremer, 1997, str.1091).

V vseh treh baltskih državah je bila rast BDP pozitivna vse do leta 1989. Po vzpostavitvi neodvisnosti so se soočile z nenadnim padcem BDP, kar pa je bilo značilno za skoraj vse tranzicijske države. Ta padec BDP je bil na začetku tranzicije povezan predvsem s pogoji, v katerih so baltske države začele svojo neodvisnost. Podedovale so namreč veliko problemov, ki so značilni za post-komunistično okolje in ki so negativno prispevali k učinkovitosti gospodarstva ter oteževali proces tranzicije. Začetne razmere, v katerih so začele svojo neodvisnost, so bile daleč od idealnih (Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 5, 6), predvsem problematične so bile glavne značilnosti planskega sistema:

1. **Določanje cen brez tržnega sistema**, kar pomeni, da se cene niso določale na podlagi ponudbe in povpraševanja na trgu s prisotno pravično konkurenco, ampak so bile fiksne oziroma določene plansko za trgovino na drobno in trgovino na debelo.
2. **Privatna lastnina ni obstajala**, saj je bilo vse državna posest, privatni sektor ni obstajal oziroma je bil njegov obseg izrazito omejen⁵.
3. **Cene so bile nadzorovane in alokacija resursov** v podjetjih, ki so delovala v času socializma, **je bila neučinkovita**. Niso strmeli k višji produktivnosti, profitabilnosti, polni izkoriščenosti produkcijskih faktorjev itd. Zaradi tega je prihajalo do neučinkovite alokacije resursov. Na trgu so pogosto nastopali kot monopolisti, ker niso imeli nobene konkurence, so lahko ceno določali sami.
4. **Makroekonomske specifike, predvsem na fiskalnem področju, brez potrebnih mehanizmov za samo - korekturo in delovanja nujnih nadzornih mehanizmov**, kateri so bili nujno potrebni za stabilizacijo gospodarstva.

Na začetku tranzicije so se države soočile z reformami, ki so zahtevale odpravo ravno teh značilnosti planskega mehanizma. Negotovost in obsežne reforme, ki so odpravljale skrite

---

⁵ Da bi se izognili večjim socialnim razlikam je bila v bivši SZ privatna lastnina omejena. V podjetništvu je bilo zelo strogo določena privatna lastnina: (1) dovoljena je bila samo v obrti, kmetijstvu in nekaterih potrošniških storitvah, omenjeni podjetniki niso smeli prodajati blaga narejenega od drugegega proizvajalca, (2) zaposlitev nekoga, ki ni bil iz ožjega družinskega kroga je bila ilegalna, (3) neposredni davki so bili višji od normalne davčne stopnje (Jeffries, 1990, str.12).

in odkrite neučinkovitosti, so pripeljale do precejšnjega padca ekonomske aktivnosti. Velikost in trajanje obdobja ekonomskega padca je v primerjavi z ostalimi državami v tranziciji bilo v baltskih državah podobno, vendar znotraj baltskih držav še vedno zaznamo razlike med njimi (Tabela 2).

Tabela 2: Rast BDP, 1990-1995 (v odstotkih)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Estonija	- 6,5	- 13,6	- 14,2	- 9,0	-2,0	4,6
Latvija	2,9	- 10,4	- 34,9	- 15,0	0,6	-0,8
Litva	- 3,3	- 5,7	- 21,3	- 16,2	- 9,8	3,3

Vir: Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 9.

Padec BDP se je začel v Estoniji in Litvi leta 1990, medtem pa je imela Latvija še vedno pozitivno rast BDP vse do leta 1991. V letu 1991-1992 je stagniralo gospodarstvo v vseh treh državah; največji padec BDP so imele vse tri države v letu 1992. V naslednjem letu se je padanje BDP nadaljevalo do najnižje stopnje; v letu 1994 pa je ponovno začel rasti v Estoniji in Litvi. Tudi v Latviji je bila v teh letih zabeležena rahla rast BDP, leta 1995 pa ponovni padec.

Poleg že omenjenih reform so k padcu BDP močno prispevali še trije dejavniki. Najpomembnejši je povečanje cen ruske nafte in plina na svetovno raven leta 1992, sledi izguba izvoznih trgov v nekdanji SZ in upadanje domačega povpraševanja leta 1993. To je močno vplivalo na baltsko gospodarstvo, saj je to bilo odvisno od ruske energije in surovin. Velik vpliv na padec je tudi imela liberalizacija mednarodne trgovine z zahodnimi državami. To je kasneje povečalo uvoz iz vzhodnih držav, kar je močno vplivalo na domače trge.

2.2. OBDOBJE VISOKE INFLACIJE

S padanjem gospodarske aktivnosti se je pojavila visoka inflacija. Fiskalna neodločnost in pomanjkanje potrebnih reform sta spodbujali povečevanje denarja v obtoku in plačilno bilančne težave, ki so vplivale na devizni tečaj in povratno spet na cene (Jazbec, 2001, str. 3, 4). V vseh tranzicijskih državah sta obstajala dva glavna vzroka inflacije: (1) monetarni presežki in (2) sprostitve cen, ki so bile prej nadzorovane s strani države. K razlikam so prispevale še različne dosežene stopnje glede na politiko, institucionalno ureditev, zlasti pa na različen režim deviznega tečaj. Vsaka je imela različne zunanje vplive, na podlagi katerih lahko rečemo, da so eni izmed glavnih razlogov, da je prihajalo do razlik v inflacijski stopnji. Te so veljale tudi za baltske države, čeprav so imele nekaj skupnih točk, kot so podobna velikost gospodarstva, geografska lega in dediščina sovjetskega obdobja (ekonomske, strukturne in makroekonomske razmere) (Macroeconomic Stabilisation in the Baltic States, 1997).

Tabela 3: Letne stopnje rasti cen na drobno v Vzhodno evropskih državah, december 1993-december 1994

Država	Inflacija
Bolgarija	121,9
Češka	10,2
Estonija	41,7
Hrvaška	-2,9
Latvija	26,3
Litva	45,1
Madžarska	21,2
Poljska	29,5
Romunija	61,7
Slovaška	11,7
Slovenija	18,3

Vir: Macroeconomic Stabilisation in the Baltic States, 1997.

V poznih osemdesetih in zgodnjih devetdesetih se je v večini tranzicijskih držav začela cenovna liberalizacija, ki je povzročila hiter skok splošne ravni cen. Začetnemu vzponu je sledilo obdobje relativno visoke inflacije. Prosto določanje cen je povzročilo, da so cene dobrin hitro poskočile proti svetovnim ravnam, razen pri hrani. Cene storitev, ki so bile v planskih sistemih določene administrativno, so najprej zaostajale, kasneje pa so ujele cene dobrin. Ko je struktura relativnih cen postala bolj tržno določena, je postala tudi bolj podobna tistim v razvitih ekonomijah. Kot posledica so relativne cene postopoma konvergirale po tranzicijskih državah. Kljub temu danes še obstajajo določene cenovne disparitete in verjetno bo tako še nekaj časa. Cene in inflacijske stopnje so konvergirale tudi po regijah znotraj držav. Popolno enakost vseh cen k tistim, ki prevladujejo na razvitih trgih, lahko pričakujemo le na zelo dolgi rok (Koen, De Masi, 1997, str. 4).

Glavni vzrok močnega porasta cen v baltskih državah v letih 1991 in 1992 je bila predvsem liberalizacija cen in ukinitvev subvencij podjetjem. Z restriktivno monetarno politiko so to rast delno omejile v letih 1993 in 1994. Glavni vzrok inflacije v letu 1994 je hitra rast cen prehrabnenih izdelkov, predvsem zaradi krčenja agrarne proizvodnje.

Večini držav Centralne in Vzhodne Evrope (CEE) je po letih skupnega truda uspelo visoko inflacijo umiriti in nadzorovati. Do leta 1994 je samo Hrvaški uspelo svojo stopnjo inflacije približati stopnji inflacije, ki je značilna za zahodno evropske države (Tabela 3). Z izjemo Hrvaške in bivše Čehoslovaške je bila inflacija celo v najbolj uspešnih CEE državah večinoma med 18 in 30 odstotkov letno, razen znižanja v letu 1995. Kljub relativno nizki inflaciji želene ravni vladni politiki ni uspelo doseči niti na Češkem in

Slovaškem. Če primerjamo baltske države z ostalimi tranzicijskimi, lahko ugotovimo, da so bile stopnje inflacije primerljive tistim v ostalih tranzicijskih državah centralne Evrope.

Tabela 4: Letne stopnje rasti cen (CPI) Baltskih držav, 1991-1995 (odstotek, merjen od decembra do decembra)

	1991	1992	1993	1994	1995	Junij 1992 - Junij 1995
Estonija	303	953	35,7	41,7	29,0	326
Latvija	262	959	34,7	26,3	23,0	338
Litva	350	1163	188,6	45,1	35,5	1697

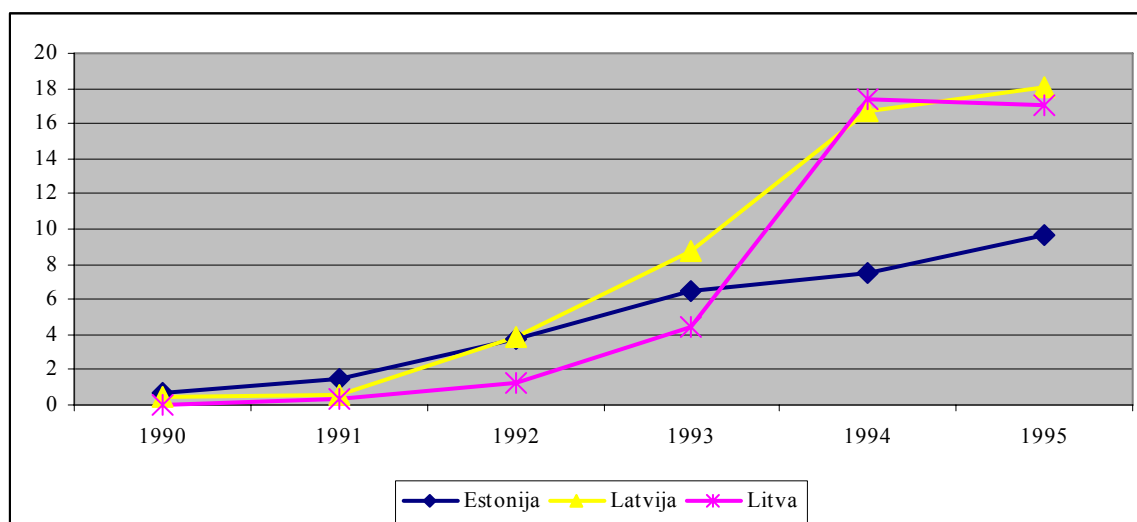
Vir: Lavigne, 1999, str. 289, 290.

Iz Tabele 4 je razvidno, da je stopnja inflacije v vseh treh državah dosegla višek v letu 1992, ko je v Litvi presegla magično mejo 1000 odstotkov, v Estoniji in Latviji pa se je močno približala tej meji. Po letu 1992 je začela stopnja inflacije upadati.

2.3. NEZAPOSLENOST

Eden od večjih makroekonomskih problemov z začetka tranzicije je tudi visoka brezposelnost, ki je v baltskih državah segla skoraj do 20 odstotkov. Vzroka za tako visoko brezposelnost sta bila predvsem dva. Velik problem v tranzicijskih državah je v času socializma predstavljala prikrita brezposelnost. Te države so zato v procesu tranzicije izkazovale visoke stopnje odkrite brezposelnosti. Eden od razlogov za to je, da so se prej skrite oblike brezposelnosti razkrile in pokazale kot odkrite oblike brezposelnosti (Senjur, 1993, str. 146-147). Poleg tega pa se je z začetkom tranzicije začelo tudi obdobje trših proračunskih omejitev in zato zapiranja neučinkovitih podjetij, kar je najbolj prispevalo k porastu brezposelnosti. Brezposelnost in s tem povezani socialni transferji so močno obremenili proračune držav v tranziciji in tako še otežili proces reform.

Slika 2: Stopnja registrirane brezposelnosti kot odstotek aktivnega prebivalstva

Vir: Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 9.

Vzrok za nezaposlenost med tranzicijo je bil v industrijski reorganizaciji. V tem času so se dogajale poglobljene strukturne spremembe in potekal proces privatizacije, kar je povzročilo, da se je zaposlenost v državnih nedonosnih podjetjih znižala, na drugi strani pa so se pojavila nova delovna mesta v novoustanovljenih zasebnih podjetjih. Lahko bi rekli, da se je v prvih letih tranzicije začel proces realokacije delovne sile. Padec v prikriti brezposelnosti se je začutil v vseh treh državah v zgodnjih devetdesetih letih. Najvišja stopnja brezposelnosti je bila v letu 1992-1994, po tem se je občutno zmanjšala. Vse tri baltske države so doživele podobno izkušnjo na trgu delovne sile. Iz Slike 2 lahko razberemo, da je Estonija doživela najnižjo stopnjo brezposelnosti zaradi hitrejšega razvoja proizvodnje visokih tehnologij. V Estoniji so se pojavila nova delovna mesta v proizvodnji televizijske, radijske in komunikacijske opreme, medtem ko sta Litva in Latvija doživeli velik padec v zaposlenosti na področju proizvodnje visokih tehnologij. Razlog, zakaj se je v Estoniji bolj razvila proizvodnja visokih tehnologij, je povezan z neto direktnimi tujimi investicijami, ki so bile tam precej višje kot v ostalih dveh državah (z izjemo telekomunikacijskega sektorja). Največ neto direktnih investicij je Estonija prejela iz Finske in Švedske, in sicer v panogi proizvodnje visokih tehnologij (Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 67).

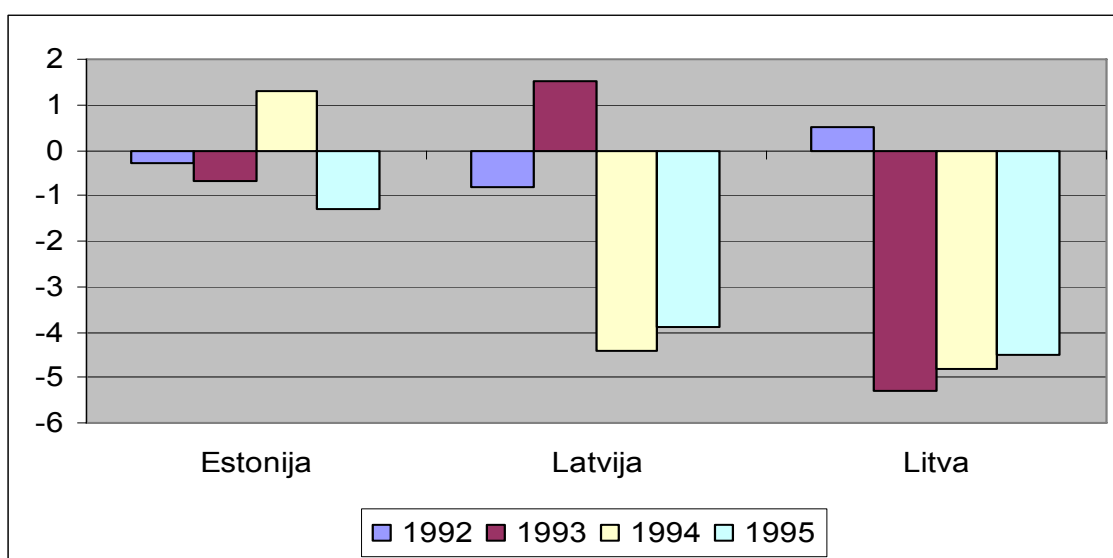
2.4. FISKALNO RAVNOVESJE

Restriktivna fiskalna politika je bila ena od najbolj pomembnih komponent stabilizacijskega programa. V času socializma se je financiranje fiskalnega deficita reševalo s povečevanjem denarja v obtoku (Lavigne, 1999, str. 137), proračun pa je bil tudi nadvse pomemben vir subvencij, ki so neučinkovita podjetja ohranjale pri življenju. Z začetkom tranzicije se je fiskalna politika močno spremenila. Predpogoj za uspešno makroekonomsko stabilizacijo je bila zagotovitev razmeroma uravnoteženih javnih financ, hkrati pa so gospodarski trendi močno pritiskali na razvoj proračuna.

Padec outputa je zmanjšal proračunski prihodek, močno pa se je povečevala socialna poraba. Tako je bilo fiskalno ravnovesje, kljub temu da so se izdatki za subvencije in investicije močno znižali, ogroženo, saj je bilo zelo težko najti dodatni način zniževanja stroškov porabe. Poleg tega je problem predstavljalo tudi izmikavanje plačevanju davkov, kar je bilo značilno že v času socializma, nato pa se je ta pojav še razširil in dodatno negativno vplival na fiskalno situacijo v baltskih državah (Lavigne, 1999, str.137).

Vendar pa so vse tri države kljub težavam zelo dobro obdržale državni proračun relativno blizu ravnotežja (Slika 3). Od leta 1992 do leta 1995 je bil najvišji letni proračunski primanjkljaj 5,3 odstotka BDP v Litvi (leta 1993). V letu 1994 je imela Latvija najvišji primanjkljaj 4,4 odstotkov BDP.

Slika 3: Fiskalno ravnovesje v Baltskih državah v obdobju 1992-1995 (v odstotkih BDP)

Vir: Lavigne, 1999, str. 139.

Fiskalna disciplina je zelo pomembna za nemoteno delovanje tržne ekonomije, ne le za racionalno obnašanje države. Za vzdrževanje le-te je potrebno upoštevati štiri preprosta pravila: (1) kupci naj ostanejo zvesti svojim prodajalcem in naj plačujejo kupljene izdelke, (2) dolžniki naj opazijo svoje dolgove in jih tudi odplačajo, (3) davkoplačevalci naj plačajo svoje davke, (4) podjetja naj pokrijejo svoje stroške brez subvencij države. V konsolidirani tržni ekonomiji obstaja pravna obligacija, ki omogoča izpolnjevanje prvih treh pravil. Za izpolnjevanje četrtega pravila je nujno potrebna ekonomija, ki je osnovana na zasebni posesti, saj ta zagotavlja učinkovitost podjetij in s tem nepotrebnost intervencije države. Nenehne izgube in posledično fiskalni deficiti prej ali slej pripeljejo do potrebe po reformi fiskalnega sistema. Subvencioniranje podjetij in s tem podpiranje neučinkovitosti se imenuje sindrom mehkih proračunskih omejitev (Kornai, 1999, str. 136). S tranzicijo so se začele ukinjati mehke proračunske omejitve, ki so bile vir neučinkovitosti v socializmu in so to neučinkovitost pomagale tudi vzdrževati. Vendar pa so se z ukinjanjem mehkih

proračunskih podjetij zelo očitno pokazale težave podjetij, zapiranje le teh pa je obremenilo proračun.

Tabela 5: Fiskalno ravnovesje v izbranih tranzicijskih državah, 1992–1995, (v odstotkih BDP)

	1992	1993	1994	1995
Bolgarija	-6,1	-11,9	-5,8	-6,4
Češka	0,0	0,1	0,8	0,55
Estonija	-0,3	-0,7	1,3	-1,3
Latvija	-0,8	1,5	-4,4	-3,9
Litva	0,5	-5,3	-4,8	-4,5
Madžarska	-7,4	-7,5	-8,2	-6,5
Poljska	-6,1	-3,4	-2,8	-3,6
Romunija	-4,8	-0,4	-1,9	-2,8
Rusija	-21,6	-7,2	-10,4	-5,5
Slovaška	-2,8	-5,5	-1,3	-0,1
Slovenija	0,2	0,3	-0,2	0,0

Vir: Lavigne, 1999, str. 284-291.

V primerjavi z ostalimi tranzicijskimi državami so imele baltske države precej uspešno fiskalno politiko (Tabela 5). Vendar pa v nekaterih državah še obstajajo primanjkljaji, med njimi zelo izstopa Rusija. Bistveno višje fiskalne deficite v primerjavi z baltskimi državami imajo v proučevanih letih Romunija, Bolgarija, Madžarska in Poljska.

2.5. ZUNANJA TRGOVINA

Vse tri baltske države so zelo odprte, kar pomeni tudi, da so zelo ranljive oziroma občutljive na spremembe zunanjega okolja, kar je vplivalo na tokove v mednarodni menjavi in tudi na strukturo trgovine. Na začetku devetdesetih je bila celotna trgovina usmerjena na trge Sovjetske Zveze. Koraki integracije z zahodnimi trgi vodijo skozi postopno reorientacijo zunanje trgovine iz vzhodnih trgov proti zahodnim (Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 32).

Od začetka tranzicije v baltskih državah v letu 1991-92 se je smer trgovine drastično spremenila. Po padcu trgovine z Rusijo oziroma bivšimi republikami SZ je postala Evropa njihov glavni trgovski partner. Izvoz Baltskih držav se je preusmeril na nove trge (Tabela 6 na strani 12).

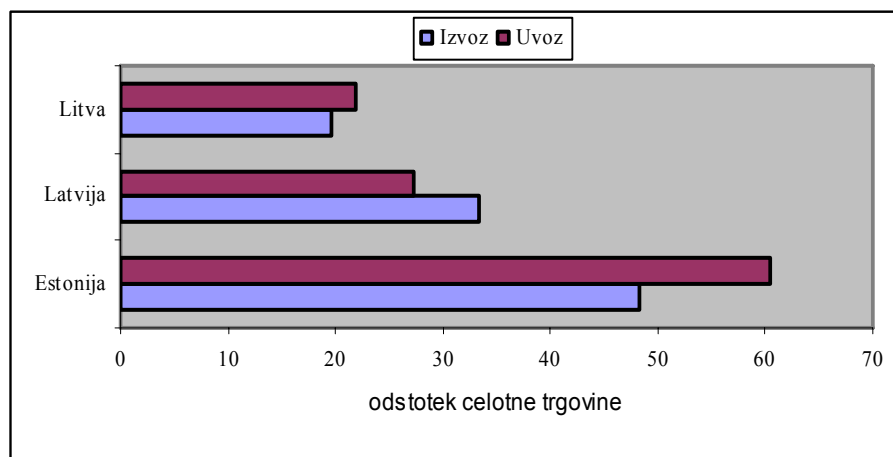
Tabela 6: Rast izvoza Baltskih držav med letom 1993 in 1996 (odstotek v dolarjih)*

	Celoten izvoz	EU	EFTA⁶	Baltske države	Rusija	Ukrajina
Estonija	158	172	211	193	13	262
Latvija	37	88	114	158	51	39
Litva	185	41	643	227	1494	101 ⁷

* Kumulativni porast izvoza med letoma 1993 in 1996, pri čemer so osnovne vrednosti izvoza izračunane v dolarjih

Vir: Sorsa, 1997, str. 26.

Trgovina z državami EFTA je bila v letu 1996 majhna, približno 2 odstotka celotne trgovine. Delež trgovine znotraj baltskih držav v Estoniji in Litvi je precej nihal okrog med desetimi in dvanajstimi odstotki, v Latviji pa se je v prejšnjih letih povečal na isto raven. Večje rasti trgovine v Baltskih državah ni bilo zaznati vse do sklepa FTA⁸ v letu 1994, čeprav se je v letu 1996 trgovina povečala za nekaj odstotnih točk. V Estoniji in Latvi je delež celotnega izvoza v Rusijo in bivše republike SZ padel, v nasprotju z Litvo, kjer se je povečal. Izvoz vseh treh baltskih držav se je rahlo povečal v Ukrajino.

Slika 4: Deleži v trgovini z EU v letu 1993

Vir: Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 32.

Iz Slike 4 lahko vidimo, da je v letu 1993 približno polovica trgovine s tujimi trgi v Estoniji, ena petina v Latvi in ena tretjina v Litvi bila v EU države⁹.

⁶ EFTA države članice držav EU, Islandija, Lihtenstajn, Norveška in Švica

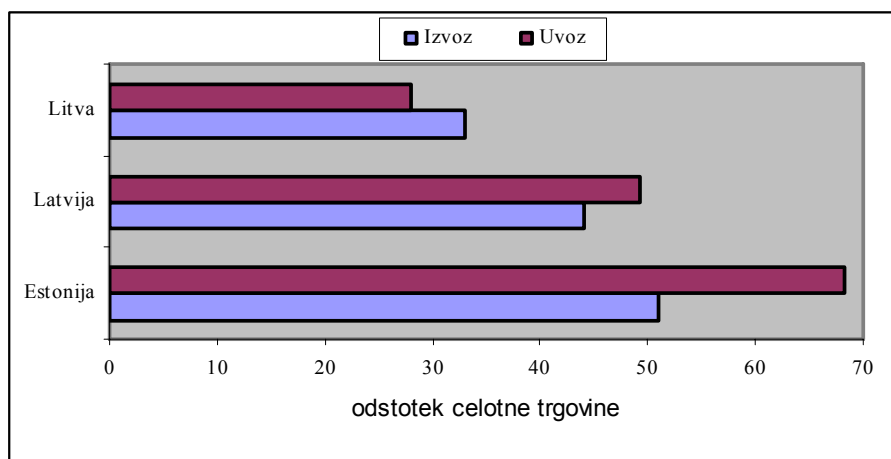
⁷ Izvoz Litve v Ukrajino se nanaša na leta 1994 -1996

⁸ Free trade area-prosto carinski sporazum

⁹ Med članicami EU so glavni trgovski partnerji baltskih držav Nemčija, Velika Britanija in skandinavske države.

Slika 5: Deleži v trgovini z EU, 1996

Vir: IMF Staff Country Report, 1999, str. 8; IMF Country Report, 2003, str. 41; IMF Staff Country Report, 2000, str. 26, 27.

Trgovina baltskih držav se je v letu 1996 v primerjavi z letom 1993 povečala za nekaj odstotnih točk. V Estoniji je bila več kot polovica trgovine s tujimi trgi v EU države, v Latviji približno polovica in v Litvi malo več ko tretjina.

Baltske države so začele svojo tranzicijo z utrjenim planskim sistemom, ki je bil potreben korenite spremembe. Lahko rečemo, da je trojica začela svojo tranzicijo na zelo nizki izhodiščni poziciji, kar se je poznalo pri visokem padcu BDP, rasti inflacije in brezposelnosti, fiskalnem neravnovesju in spremembi mednarodne trgovine. Najbolj uspešna v prvi polovici devetdesetih je bila Estonija. Razlog je v tem, da je bilo estonsko gospodarstvo najmanj odvisno od gospodarstva bivše SZ, zaradi tega je bil padec BDP najmanjši, nasprotno pa v Litvi največji. Estonija je tudi najhitreje začela z liberalizacijo cen in mednarodne trgovine, kar je pomenilo, da je že v prvi polovici devetdesetih bila med trojico najbolj zanimiva za tuje investitorje, posledično pa je imela največji delež trgovine z državami EU.

3. INSTITUCIONALNE REFORME KOT PREDPOGOJ ZA USPEŠNO NADALJEVANJE TRANZICIJE

Tranzicija se je izkazala za izjemno dolg in zahteven ekonomski ter širši družbeni problem, ki je za uspeh zahteval številne reforme poslovnega oziroma institucionalnega okolja. Ker so te predpogoj za uspešno tranzicijo, bom, preden se posvetim drugemu delu tranzicije, kratko orisala te reforme ter uspeh baltskih držav na tem področju.

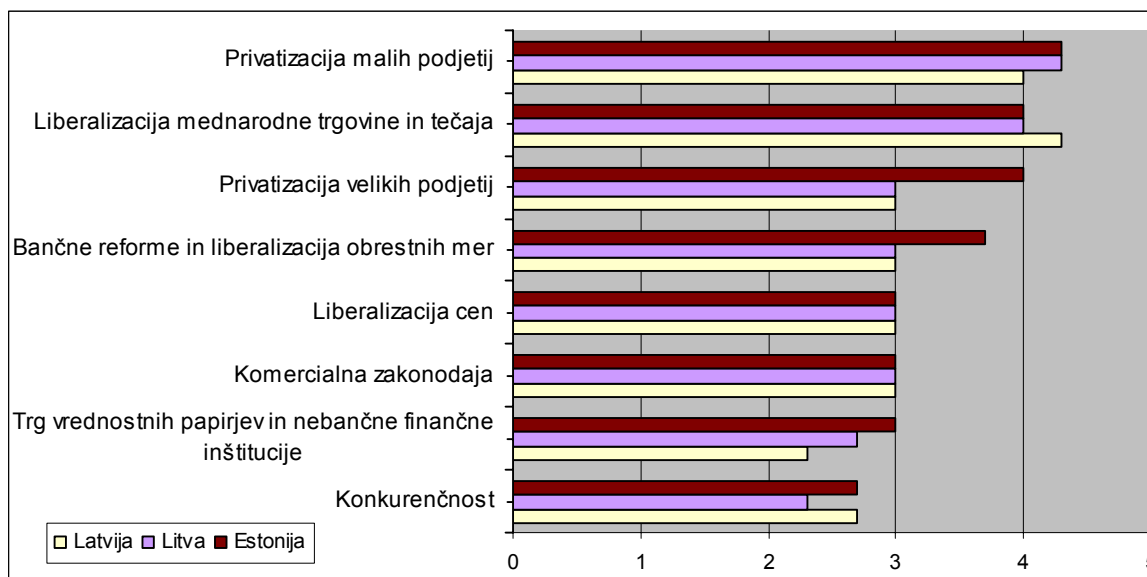
Tranzicija je proces, ki v grobem vključuje naslednje pomembne institucionalne spremembe: liberalizacijo cen, privatizacijo in spremembo ter prilagoditev še nekaterih drugih institucij zahtevam kapitalističnega tržnega gospodarstva namesto planskemu (recimo finančni sistem, spremembe v pravnem sistemu). Na podlagi naštetih procesov so

morale vse tri države precej spremeniti institucionalni ustroj gospodarstev: ustanoviti nekatere nove (*de novo* (novo ustanovljene)) institucije, spremeniti delovanje političnih struktur in izvršiti obsežne reforme, ki so odločilne za delovanje ekonomije (Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 7).

3.1. ORIS GLAVNIH INSTITUCIONALNIH ZNAČILNOSTI IN REFORM

Pred začetkom tranzicije je bila zasebna lastnina izredno omejena, praktično vse proizvodne kapacitete pa so bile v rokah države. Za zagotovitev ekonomske učinkovitosti je bila zato potrebna privatizacija. Mednarodna menjava je bila pod strogim nadzorom državne izvozne družbe, podjetja praviloma niso sama razpolagala z zaslužki v konvertibilnih devizah in niso sama določala izvoznih cen. Devizni tečaj je bil pod strogim nadzorom države in ni odražal realne kupne moči valute. Cene dobrin je prav tako določala država, razmerje med povpraševanjem in ponudbo je večinoma določalo cene le na črnem trgu. Finančni sistem, kot ga pozna razvit kapitalizem, ni obstajal. Socializem je zaznamoval sistem ene banke, pri čemer tudi poslovne banke niso bile prave poslovne banke, pač pa bolj obračunske enote. Trga vrednostnih papirjev ni bilo in ga je bilo potrebno ustanoviti, še prej pa omogočiti oblikovanje delniških družb, kar je zahtevalo spremembe v zakonodaji. To je le grob oris nekaterih glavnih institucionalnih sprememb. Podatki na Sliki 6 spodaj in 7 na str. 15 predstavljajo napredek na teh področjih.

Slika 6: Napredek baltskih držav pri strukturnih reformah, 1999*

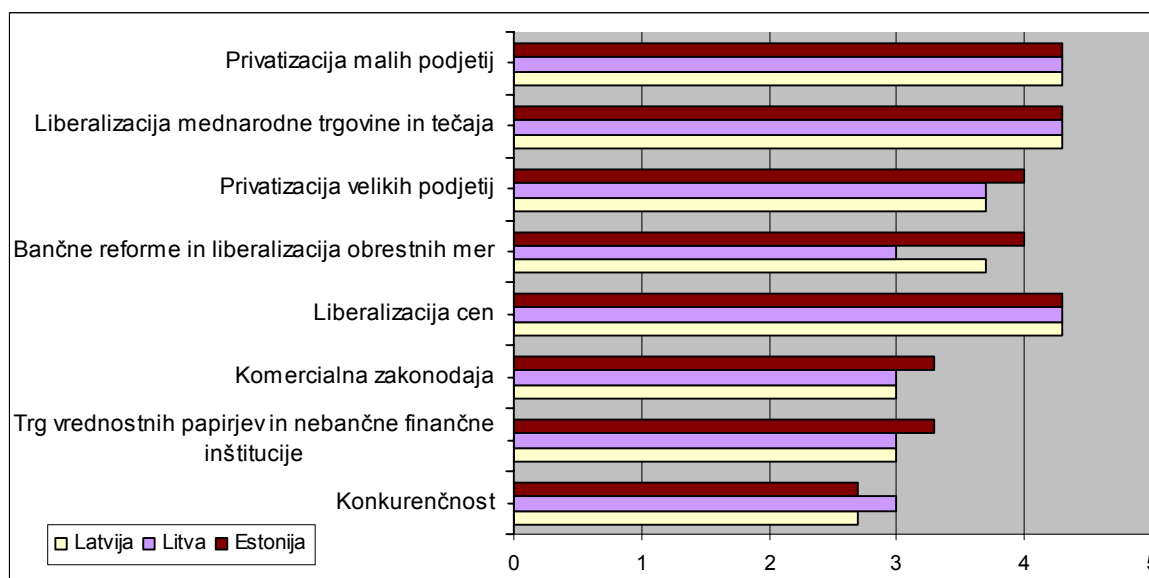

* Tranzicijski indikatorji imajo vrednost v vrednosti od 1 do 4+, vrednost 1 tranzicijskega indikatorja predstavlja malo ali nič sprememb iz strogo centralno planskega gospodarstva, 4+ pa predstavlja standard industrializiranih tržnih ekonomij. Analitiki pogosto zabeležijo vrednosti tako, da dodajo vrednosti večji za 1/3 znak +, vrednosti manjši za 1/3 pa -. To smo prakticirali tudi v našem primeru, zaradi lažje predstavitve teh vrednosti v grafu.

Vir: World Economic Outlook, 2000, str. 134.

Do leta 1999 so vse tri baltske države že dosegle visoko vrednost tranzicijskega indikatorja, Estonija in Litva 4+ in Latvija 4. Skoraj prav tako uspešno je potekala liberalizacija mednarodne trgovine in tečaja. Še veliko pa bodo morale postoriti na področju liberalizacije cen, komercialne zakonodaje in konkurenčnosti (žal teh podatkov za leta pred 1996 ni).

Slika 7: Napredek baltskih držav pri strukturnih reformah, 2004*

* Tranzicijski indikatorji imajo vrednost v vrednosti od 1 do 4+, vrednost 1 tranzicijskega indikatorja predstavlja malo ali nič sprememb iz strogo centralno planskega gospodarstva, 4+ pa predstavlja standard industrializiranih tržnih ekonomij. Analitiki pogosto zabeležijo vrednosti tako, da dodajo vrednosti večji za 1/3 znak +, vrednosti manjši za 1/3 pa -. To smo prakticirali tudi v našem primeru, zaradi lažje predstavitve teh vrednosti v grafu.

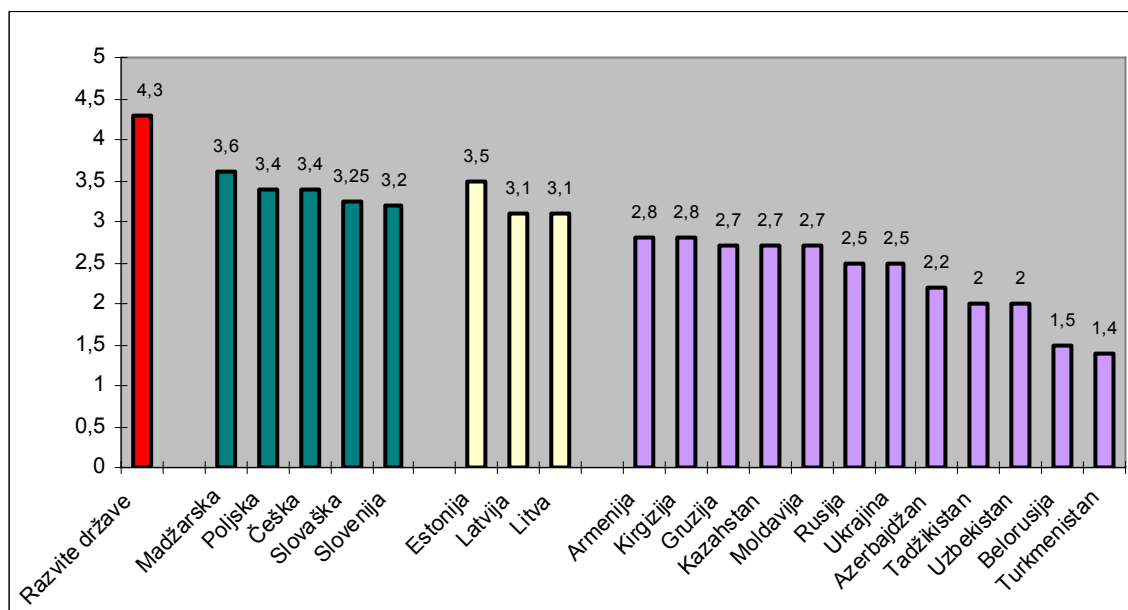
Vir: EBRD Transition report, 2004, str. 6.

S Slike 7 lahko razberemo, da je bilo največ storjenega pri privatizaciji malih podjetij, liberalizaciji mednarodne trgovine in tečaja ter pri liberalizaciji cen, najmanj pa na področjih trga vrednostnih papirjev, nebančnih inštitucij, komercialne zakonodaje in konkurenčnosti.

Glede privatizacije malih podjetij, liberalizacije cen ter liberalizacije mednarodne trgovine in tečaja so vse tri države dosegle najvišjo vrednost tranzicijskega indikatorja, se pravi 4+. Najslabše so se države odrezale pri komercialni zakonodaji, trgu vrednostnih papirjev in konkurenčnosti. Pri vseh naštetih tranzicijskih indikatorjih, z izjemo konkurenčnosti, kjer prednjači Litva, najvišje vrednosti dosega Estonija. Če primerjamo Latvijo in Litvo, ugotovimo, da je Latvija naredila več v zvezi z bančnimi reformami in liberalizacijo obrestnih mer, medtem ko je Litva naredila več na trgu vrednostnih papirjev ter nebančnih in finančnih inštitucijah, ter pri komercialni zakonodaji.

Pri primerjavi Slik 6 na str. 14 in sliki 7 na str. 15 glede napredka pri strukturnih reformah za leto 1999 in 2004 lahko ugotovimo, da so vse tri države naredile kar velik napredek na področju liberalizacije cen, iz vrednosti indikatorja 3 v letu 1999 na vrednost 4+ v letu 2004. Zlasti izstopa napredek Latvije na trgu vrednostnih papirjev in nebančnih institucij. V povprečju pa najboljše institucionalno okolje izkazuje Estonija, kar se odraža danes, v podatkih o rasti in pritoku tujega kapitala.

Slika 8: Agregatni tranzicijski indikator z vrsono povprečno vrednostjo indikatorja za razvite države, 1999

* Povprečje osmih EBRD indikatorjev, ki merijo dosežke na področju privatizacije in restrukturiranja (3), liberalizacije trga in konkurence (3) in reform na finančnem sektorju (2).

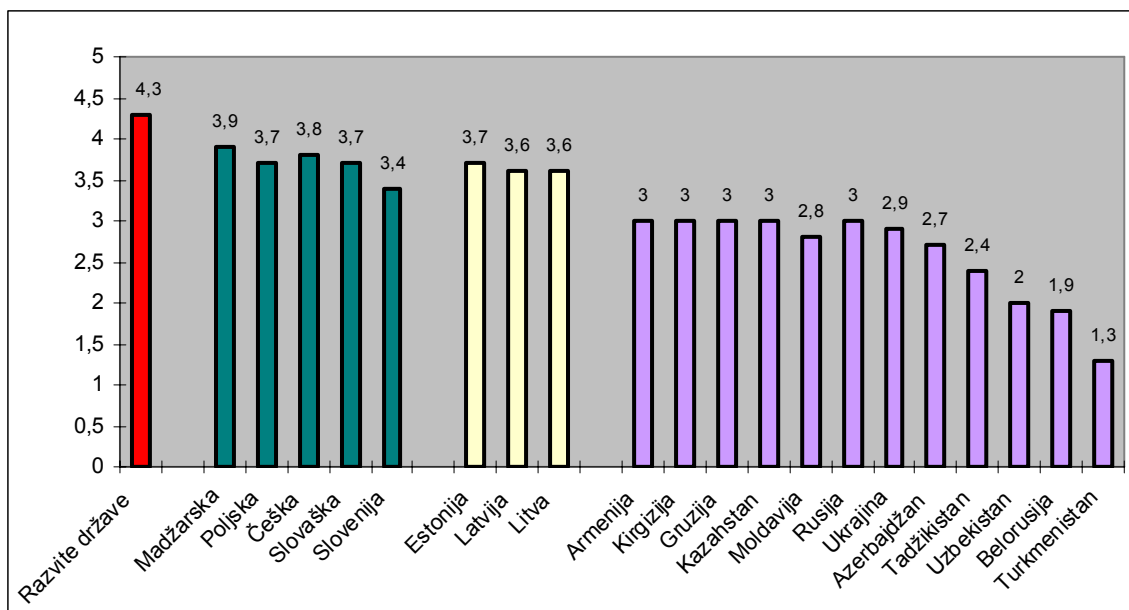
Vir: World Economic Outlook, 2000, str. 134.

Če primerjamo države Baltika z ostalimi državami v tranziciji in razvitimi državami, lahko ugotovimo, da bo potrebno izvesti še nekaj reform. V povprečju dosegajo razvite države vrednost agregatnega tranzicijskega indikatorja 4,3. Le v osmih državah je vrednost agregatnega tranzicijskega indikatorja preseгла vrednost 3. Med temi državami ne najdemo nobene iz skupine CIS, so pa v tej skupini kar štiri države (Belorusija, Turkmenija, Uzbekistan in Tadžikistan), pri katerih vrednost indikatorja ne preseže vrednosti 2.

Iz Slike 9 na str. 17 lahko vidimo, da je vrednost 3 preseglo samo osem držav, od tega ni nobena iz skupine CIS držav. Med to skupino najdemo še vedno tri države (Uzbekistan, Belorusija, Turkmenistan), ki niso presegle niti vrednosti 2. Turkmenija je celo nazadovala, saj je dosegla višjo vrednost agregatnega tranzicijskega indikatorja v letu 1999 kot v letu 2004. Baltske države na tem področju kažejo dokaj visoko stopnjo napredka, saj imajo vse tri vrednost agregatnega tranzicijskega indikatorja skoraj 4, kar je na ravni CEEC5 držav. Tudi po povprečju teh indikatorjev je med baltskimi državami najvišje

Estonija, saj dosega vrednost kar 3,7. Latvija in Litva sta po povprečju teh indikatorjev izenačeni (3,6). Vse tri države pa dosegajo precej višjo vrednost v primerjavi s Slovenijo.

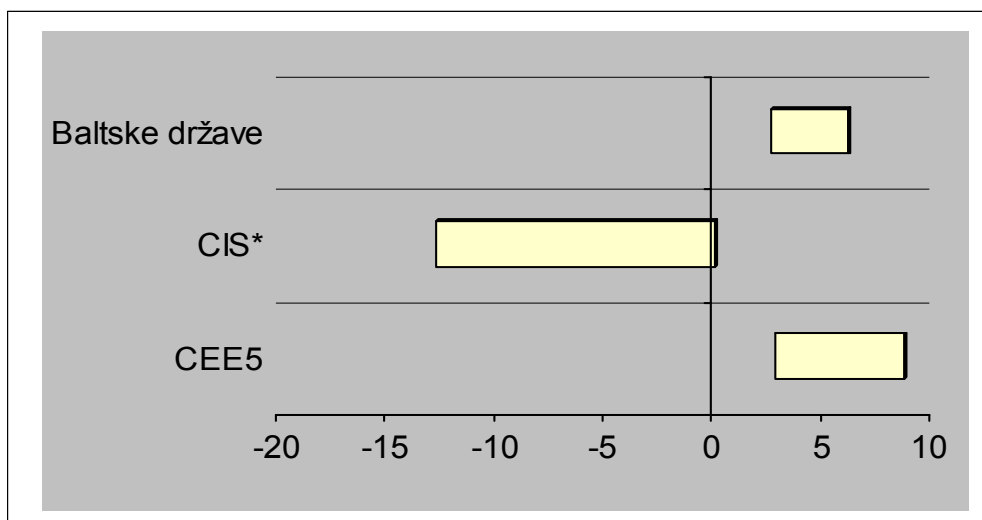
Slika 9: Agregatni tranzicijski indikator z vrisano povprečno vrednostjo indikatorja za razvite države, 2004

Vir: World Economic Outlook, 2000, str. 134; EBRD Transition Report 2004, str. 6.

Če primerjamo rezultate agregatnih tranzicijskih indikatorjev lahko vidimo, da so podobne rezultate dosegle posamezne skupine držav tudi na področju institucionalnih reform (Slika 10 na strani 18). Gre za agregat, sestavljen iz petih indikatorjev: učinkovitost države, obseg regulacije, zakonodaja, dosežena raven demokracije in podkupovanje. Teh pet indikatorjev je bilo razvitih za obdobje 1997-1998, tako da so združili 300 posameznih indikatorjev iz različnih virov.

Slika 10: Indeks institucionalne kvalitete v obdobju 1997-1998

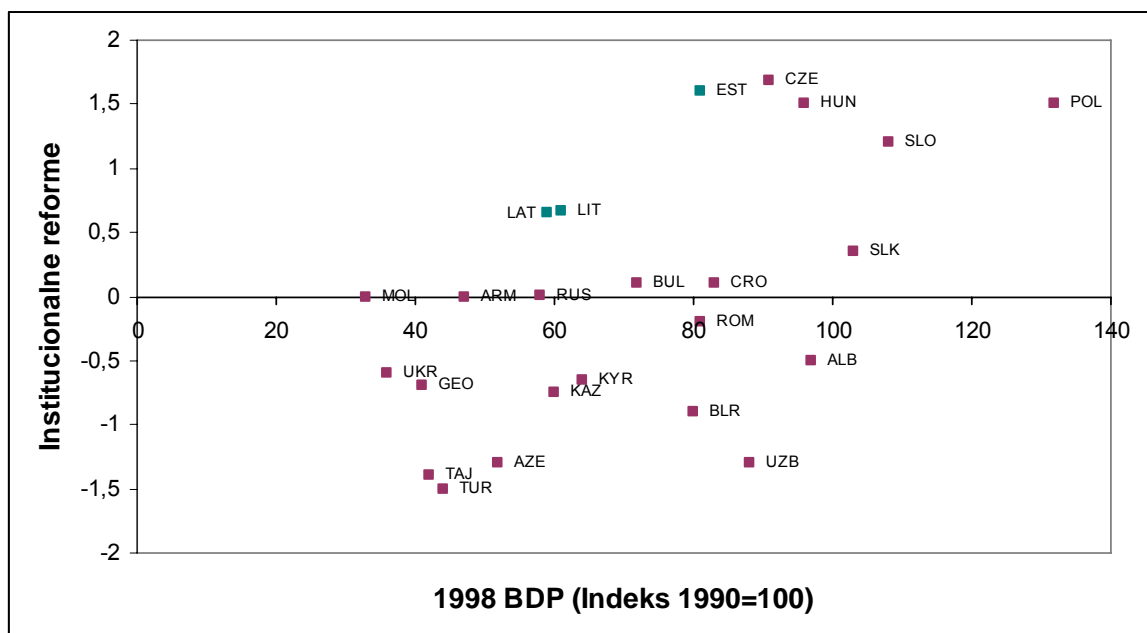
* Med CIS države je vključena tudi Mongolija

Vir: World Economic Outlook 2000, str. 136.

Indeks institucionalne kakovosti je merjen na skali od -25 do +25 (višja vrednost na skali pomeni boljšo institucionalno kakovost). Za države CIS je značilno prekomerno reguliranje gospodarstva in veliki problemi z državno učinkovitostjo. Po drugi strani države CEE5 uživajo visoko stopnjo demokracije ter omejeno stopnjo državne regulacije in kontrole. Estonija je dosegla vrednost institucionalne kvalitete 6,1, Latvija in Litva pa vrednost 2,6. Če primerjamo baltske države z ostalimi tranzicijskimi državami, vidimo, da so tudi na tem področju opravile svojo nalogo dokaj dobro. Zaostajajo sicer za državami Centralne in Vzhodne Evrope in razvitimi (vrednost povprečnega indeksa institucionalne kvalitete za razvite države je 12,6), so pa precej pred državami nekdanje skupne domovine (World Economic Outlook 2000, str. 136).

Kakovost in hitrost institucionalnih reform v tranzicijskih državah se odraža na gospodarski uspešnosti, kar potrjuje tudi Slika 11 na strani 19. Iz nje se vidi, da razvoj institucionalnega okvirja vpliva na ekonomsko uspešnost. V baltskih državah in državah vzhodne in centralne Evrope je bilo na tem področju narejenega več kot v članicah držav CIS. Dejstvo, da članice držav CIS nimajo razvitih vseh potrebnih tržnih institucij, je verjetno povezano tudi z daljšim časom pod komunističnim režimom, saj so se bolj vkoreninili socialistični vzorci, in politično nestabilnostjo, ki zavira reforme.

Slika 11: Rast in institucionalne reforme v tranzicijskih državah

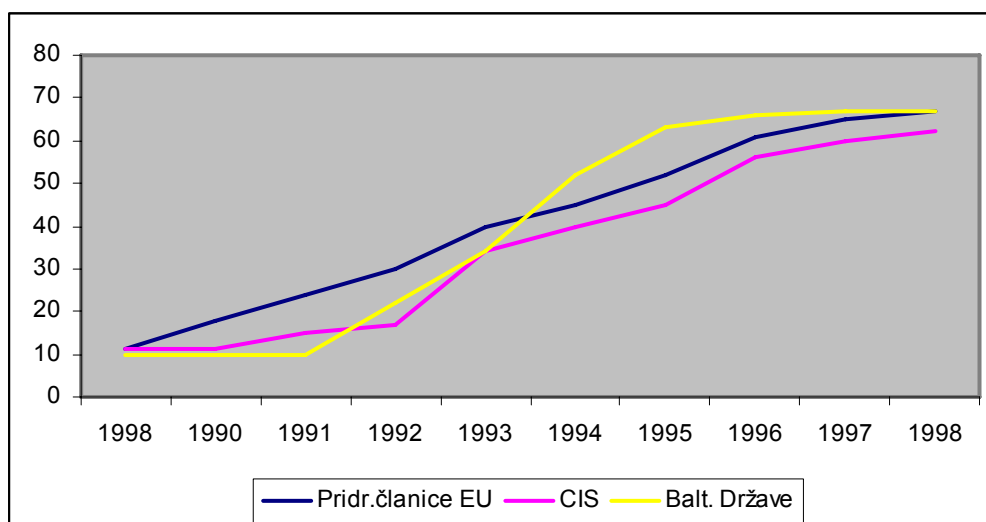
Vir: Havrylyshyn, van Rooden, 2000, str. 19.

Tudi drugi avtorji se strinjajo o pomembnosti institucionalnih reform za uspešno tranzicijo. Tranzicija sama po sebi – še posebej če izhajamo iz definicije tranzicije Blancharda in McKremerja (1997), ki pravita, da je to proces disorganizacije – je proces organizacije oziroma izgradnje institucij, ki so potrebne za normalno delovanje kapitalističnega sistema. Moers (1999, str. 1) trdi, da sta samo inflacija in vojna relativno pomembnejši za gospodarsko rast tranzicijskih držav kakor institucije same po sebi. To nam pove, da bi makroekonomska stabilnost in mir morala biti vodstveni prioriteti v tranziciji, takoj za tem pa gradnja institucionalnega okvirja. Ena od glavnih značilnosti socialističnega sistema in s tem eden glavnih problemov ob začetku tranzicije je bila odsotnost privatne lastnine.

3. 2. PRIVATIZACIJA

Privatizacija je v času tranzicije simbolizirala spremembo od socializma h kapitalizmu. Veljala je za začetek naporov za zamenjavo hierarhičnega odločanja v planski ekonomiji s profitno motiviranimi iniciativami. Privatizacija državnih podjetij je bila glavni element tranzicije v državah v prehodu. Pripomogla naj bi k večji ekonomski učinkovitosti, spodbudila profitni motiv in vplivala na boljšo alokacijo resursov. Privatizacija je potekala in še poteka v večini držav zelo hitro. Manjša podjetja so v večini primerov že vsa privatizirana, medtem ko večja še niso povsod.

Slika 14: Output privatnega sektorja v tranzicijskih državah

Vir: World Economic Outlook, 2000, str. 102.

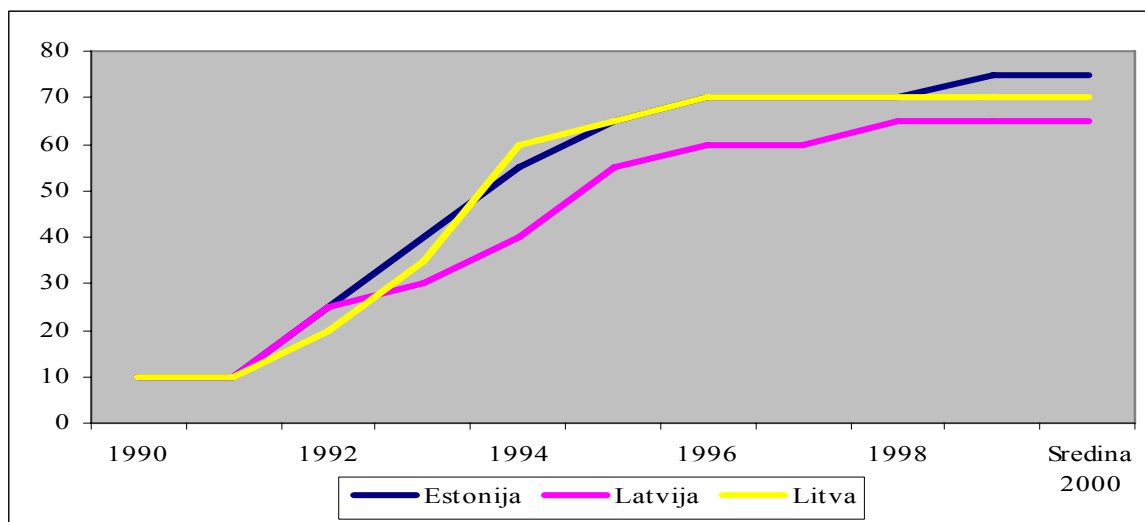
Delež outputa privatnega sektorja je v baltskih državah precej zrasel. To je bilo doseženo s privatizacijo državnih podjetij, delno tudi z razvojem podjetništva. Privatizacija se je začela najprej v Litvi, sledili sta Estonija in Latvija. Privatizacija je zelo pomembna za gospodarstvo, predvsem zato, ker je velikokrat povezana z rastjo produktivnosti (Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 7).

Velik obseg zasebnega sektorja, katerega glavno vodilo je dobiček, naj bi bil glavni razlog za boljšo alokacijo resursov ter večjo ekonomsko učinkovitost. Po ocenah Evropske banke za prestrukturiranje in razvoj (EBRD) je v letu 1999 proizvod zasebnega sektorja predstavljal več kot polovico BDP v dvajsetih od skupaj 26 tranzicijskih držav (World Economic Outlook, 2000, str. 105).

Kot je razvidno iz Slike 15 na stani 21, je bila rast privatnega sektorja v baltskih državah precejšnja. Čeprav je bila v velikem obsegu tranzicija v baltskih državah zaključena v letu 1998, se še vedno trudijo približati privatni sektor zahodno evropski ravni. Velik izziv predstavlja tudi privatizacija javnih podjetij, s katero se trenutno ukvarjajo. Nič manj težavna ni transformacija industrije v privatni sektor, ki predstavlja naravne monopole.

Slika 15: Delež zasebnega sektorja v baltskih državah (v % BDP)

Vir: Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 86.

V tem kontekstu so zelo pomembna tudi *de novo* (novo ustanovljena) podjetja, katerih delež v BDP-ju posameznih držav je naveden v Tabeli 7 na str. 22. Vidimo, da je povprečje teh podjetij za CEEC5 in Baltske države občutno višje kot za države CIS. Baltske države so dosegle najvišji odstotek novoustanovljenih podjetij med izbranimi tranzicijskimi državami, kar je pomemben faktor, saj sta Havrylyshyn in McGettigan (1999, str. 27, 28) ugotovila, da *de novo* podjetja ne le povečujejo konkurenčni pritisk na državna in privatizirana podjetja, ampak tudi prispevajo levji delež k povečanju produktivnosti in učinkovitosti v tranziciji. Produktivnost in učinkovitost pa sta dejavnika, ki v veliki meri prispevata k hitrejši gospodarski rasti.

Če primerjamo razne študije, ki so jih opravili posamezni avtorji za posamezne države, so rezultati precej različni. Vseeno pa velja: *de novo* podjetja so daleč najboljša po učinkovitosti; podjetja z zunanjim lastništvom, še posebno tista s tujimi investitorji, so pokazala velik napredek; med na novo privatiziranimi podjetji so se najslabše obnesla podjetja z notranjim lastništvom in nejasnim razlikovanjem med menedžmentom in odločanjem delavcev; najmanj učinkovita pa so podjetja, ki so ostala v državni lasti (Havrylyshyn, McGettigan, 1999, str. 35).

Tabela 7: Delež *de novo* podjetij v BDP v tranzicijskih državah, 1995

Država	<i>De novo</i> podjetja, % BDP	Povprečje*
Češka	30	Povprečje: 41%
Madžarska	45	
Poljska	50	
Slovaška	25	
Slovenija	45	
Estonija	50	Povprečje: 47%
Latvija	50	
Litva	40	
Armenija	35	Povprečje: 33%
Azerbajdžan	25	
Belorusija	10	
Gruzija	25	
Kazahstan	20	
Kirgizija	35	
Moldavija	20	
Rusija	20	
Tadžikistan	15	
Turkmenija	15	
Ukrajina	30	
Uzbekistan	30	

* netehtano povprečje

Vir: Havrylyshyn, McGettigan, 1999, str. 8.

Obstaja širok spekter privatizacijskih metod: povračilo, *case-by-case* neposredna prodaja, MBO-menedžerski odkup, MEBO delavski odkup in masovna privatizacija. V praksi so tranzicijske države uporabile več tehnik oziroma metod privatizacije, ki so jih med seboj kombinirale in ki so dale različne rezultate v smislu lastninske strukture in učinkovitosti (Tabela 2 v Prilogi). V Litvi je bila od leta 1991-1995 najpogosteje uporabljena metoda izdaje certifikatov, v tem obdobju so uspešno privatizirali mala in srednje velika podjetja. V drugi fazi privatizacije oziroma po letu 1995 se je Litva lotila privatizacije velikih podjetij s področja telekomunikacije, energetike in transporta. S primarno uporabo certifikatske metode je bila v Latviji leta 1998 zaključena privatizacija malih in srednje velikih podjetij, privatizacija velikih podjetij pa ostaja nedokončana. V Estoniji se je proces privatizacije velikih in srednje velikih podjetij zaključil skoraj v celoti že leta 1998. Po letu 1995 pa se je lotila privatizacije politično najbolj občutljivih sektorjev, kot sta sektor energetike in infrastrukture.

Privatizacija je ena najpomembnejših institucionalnih reform v tranzicijskih državah. Za baltsko trojico lahko ugotovimo, da je v prvi polovici devetdesetih izpeljala pomemben del

institucionalnih reform: cenovno liberalizacijo, reformo bančnega sektorja, začela z izgradnjo finančnih trgov, reformirala proces mednarodne menjave, ter s tem postavila razmeroma trdne temelje za nadaljevanje institucionalnih reform in s tem tudi uspešno gospodarsko rast v drugi polovici devetdesetih.

Seveda proces institucionalnih reform v tranzicijskih državah in s tem tudi v baltskih še ni končan. Evropska banka za prestrukturiranje in razvoj (EBRD) je v izdaji za leto 2004 objavila, da je privatizacija v Estoniji dejansko zaključena. Dobrodošle pa bi bile izboljšave v poslovnem okolju, prestrukturiranje nekaterih velikih podjetij (sektor energetike) in povečanje tokov neto tujih investicij, kar bi omogočilo ohranjanje rasti produktivnosti. Litva bi morala razviti jasnejši zakonski in regularni okvir na področju energetike, kar bi pozitivno vplivalo na trg in posledično tudi na prihodnje cene. Latvija pa mora izvesti določene reforme še v energetske sektorju in liberalizirati celotni sektor (EBRD Transition Report Update, 2004, str. 122, 146, 150).

4. OBDOBJE OŽIVLJANJA IN STABILNE RASTI: 1996-2003

Tranzicijske države so se morale na začetku prehoda odločiti za makroekonomsko stabilizacijo in liberalizacijo. To je bil pogoj za kasnejše uvajanje institucionalnih reform. Nekatere države so pri tem uporabile radikalne ukrepe oziroma tako imenovano šok terapijo, druge pa za postopno implementacijo ekonomskih politik na tem področju. Sicer bi teoretično lahko začele države z izvajanjem institucionalnih reform, predvsem liberalizacijo in privatizacijo, tudi brez predhodne makroekonomske stabilizacije, vendar se je kasneje v praksi pokazalo, da je stabilizacija nujno potreben, čeprav ne zadosten pogoj za učinkovit prehod iz centralno-planskega v tržno gospodarstvo. Institucionalnim reformam, ki so pogosto boleče, namreč da potrebno kredibilnost.

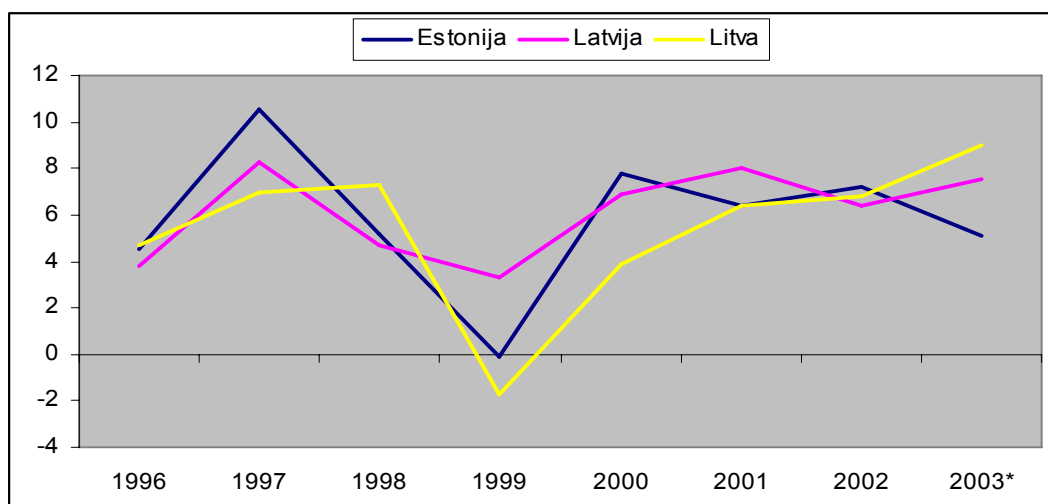
4. 1. RAST BDP IN RUSKA KRIZA

Večina avtorjev označuje obdobje v baltskih državah med letoma 1995 in 1998 za obdobje utrditve in okrevanja gospodarstva. Ob uspešnem zniževanju inflacije in stabilizaciji outputa so baltske države nadaljevale strategijo trajnega okrevanja gospodarstva.

Na vsa tri gospodarstva je v tem obdobju precej vplivala finančna kriza v Rusiji. Leta 1998 se je namreč ta soočila z valutno, dolžniško in bančno krizo. Centralna banka v Rusiji je objavila nove meje nihanja trdnega deviznega tečaja, vlada pa moratorij na večino zunanjega dolga in ukinila izpolnjevanje obveznosti na ves v rubljih denominiran javni dolg. Kot posledica se je celoten finančni sistem v Rusiji sesul, centralna banka je opustila režim trdnega deviznega tečaja, rubelj pa je začel po hitrem postopku zgubljati vrednost. To je precej močno, a k sreči zelo kratkoročno, vplivalo tudi na gospodarstva baltskih držav.

Največ negativnih posledic ruske finančne krize so utrpeli sosednje države, kamor spadajo tudi baltske. Do tega je prišlo zaradi večje trgovinske povezanosti z Rusijo in zaradi poslabšanja pogojev zunanjega financiranja po ruskem bankrotu. V vseh državah je prišlo do znižanja gospodarske rasti, v nekaterih pa je prišlo tudi do dodatnih težav zaradi izpostavljenosti domačih bank Rusiji. Okrevanje baltskih držav po ruski krizi je bilo zaradi boljših makroekonomskih temeljev hitro. Leta 1999 so baltske države vstopile v novo obdobje – obdobje pripravljanja na vstop v Evropsko unijo.

Slika 16: Rast BDP, 1996 – 2003 (v odstotkih)

* ocena

Vir: EBRD Transition Report Update 2004, str. 38.

Močna rast BDP v letih 1996 in 1997 je zasenčila ostale probleme, ki so nastajali pri transformaciji v tržno ekonomijo. Vendar pa je ruska kriza nastopila kot opomnik, ki je nerešene probleme spravil na površje. Povzročila je upočasnitev rasti BDP. V Estoniji se je rast BDP zmanjšala na 5,2 % letne rasti v primerjavi z letom 1997, ko je bila rast BDP 10,5%. V Latviji se je rast upočasnila iz 8,3% ki jo je dosegla v letu 1996, na 4,7%, medtem ko je imela ruska kriza najmanjši vpliv na rast BDP v Litvi v letu 1998. Posledica ruske krize so baltske države najbolj čutile v letu 1999, ko je bil padec BDP največji. Litva je zabeležila celo negativno stopnjo gospodarske rasti.

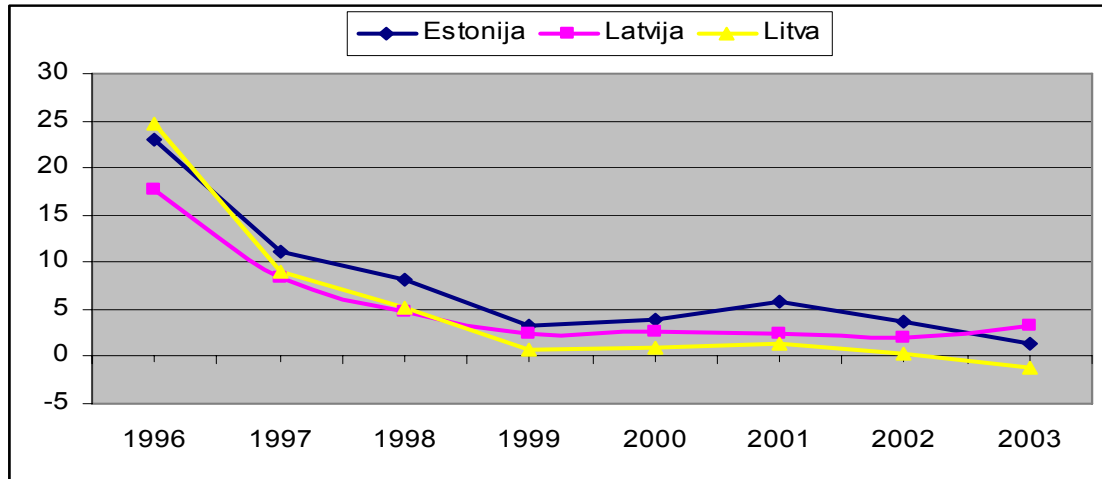
Sicer pa je mogoče ugotoviti, da so vsa tri baltska gospodarstva, z izjemo leta 1999, dosegala precej visoke stopnje gospodarske rasti. Danes je baltska trojica ena najhitreje rastočih regij med državami bivšega socialističnega bloka. K hitri rasti nedvomno prispeva dejstvo, da je bil njihov izhodiščni položaj precej slab, zato je hitra rast vsaj delno posledica dohitevanja. Vendar pa je z vidika dolgoročnega trenda morda bolj pomembno, da so države pomembne prejemnice tujega kapitala, še posebej Estonija, saj ponujajo privlačno kombinacijo poceni delovne sile, ki je precej dobro izobražena, ugodne lokacije in zelo privlačnega institucionalnega okolja (predvsem davčnega). Zato je mogoče pričakovati, da bodo gospodarstva nadaljevala pozitiven trend gospodarske rasti prek

izvozno usmerjenega modela razvoja gospodarstva, k čemur bo pripomogel tudi tuji kapital.

4. 2. INFLACIJA

Tudi v drugi polovici devetdesetih problem inflacije še ni bil dokončno rešen, saj je ta še vedno presegala 15 odstotkov v Latviji, v Litvi in Estoniji pa je bila skoraj ali pa celo 25 %. Nekateri koraki k reševanju problema inflacije so države sprejele že v prvi polovici devetdesetih. Prvi korak je bil prekinitev monetarnih vezi z Moskvo. Estonija je bila prva država, ki je predstavila svojo valuto, estonsko krono, in sicer leta 1992. Latvija in Litva sta do leta 1992 uporabljali začasni tranzicijski valuti. Latvija je do leta 1992 uporabljala latvijski rubelj, leta 1993 pa je sprejela lat kot svojo nacionalno valuto. Litva je isto leto sprejela legalno nacionalno valuto litas. Kot smo že videli, je bila v prvi polovici devetdesetih inflacija v baltskih državah zelo nestabilna in visoka. Vse tri baltske države so ustanovile stabilizacijske programe, ki so brzdali uničujočo inflacijo. Na začetku sprejetja nacionalnih valut so bile v vseh treh državah valute vezane na zahodne valute, najprej na nemško marko, kasneje pa na evro. Vezava na evro je pomenila tudi pripravo na vstop v Evropsko monetarno unijo (EMU). Trdno vezanje na zahodne valute se je v vseh treh baltskih državah izkazalo za zelo uspešno, saj jim je uspelo na ta način znižati inflacijo (Masso, Staehr, 2005, str.14).

Slika 17: Letne stopnje rasti cen (CPI) Baltskih držav (v %), za obdobje 1996-2003

Vir: Masso, Staehr, 2005, str. 15.

Od sredine devetdesetih so baltske države na poti k monetarni stabilizaciji. V letu 1995 je bila letna inflacija znotraj intervala 25-40 odstotkov, vendar je še vedno bila vse do konca devetdesetih nad ravno inflacijo v zahodni Evropi. Že v letu 1995 je v vseh treh baltskih državah letna stopnja rasti inflacije padla pod 40 odstotkov. V letih 1996-1997 se je inflacija še naprej zniževala in v letu 1998 dosegla enomestne številke. Leta 1999 so baltske države dosegle ali celo bile pod stopnjo inflacije zahodnih evropskih držav (izjema je bila Estonija, kjer je bila leta 2001 inflacija 5,8 odstotkov). Trdna vezava nacionalnih

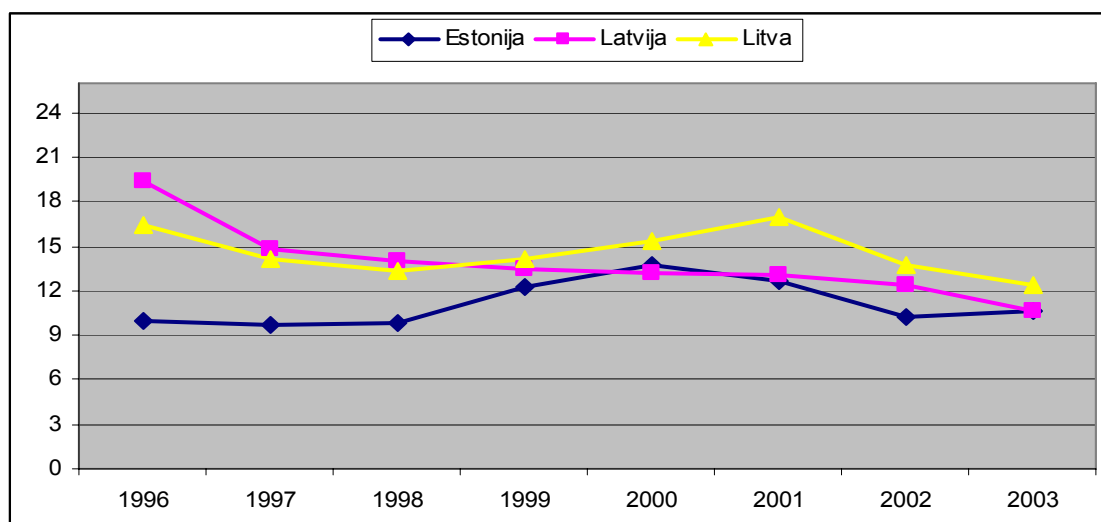
valut na evro oziroma potrebna fiskalna disciplina, ki izhaja iz te zaveze, je baltskim državam pomagala obdržati fiskalno ravnovesje in vladi obdržati javni dolg pod ravnjo ostalih tranzicijskih držav.

4. 3. NEZAPOSLENOST

V zgodnjih letih tranzicije so podjetniki nasprotovali odpuščanju odvečne delovne sile, ker so menili, da bo recesija v gospodarstvu kratkoročna. Ker se položaj ni izboljševal, so se vplivi na zaposlenost določili z različnimi dejavniki: s stopnjo začetnih neravnovesij, s hitrostjo reform, z modelom privatizacije in napredkom na področju podjetništva, ki se je poskušal približati zahodnim državam.

Proces tranzicije je povzročil bistvene spremembe v sestavi zaposlenosti po sektorjih in panogah. Spremembe v kompoziciji zaposlenosti za vsak sektor posebej skozi devetsedeta leta je predstavljen v Sliki 1 v prilogi. Baltske države so pomemben delež zaposlenosti izgubile v industrijskem sektorju (predvsem Latvija in Litva), vse tri države pa so veliko izgubile tudi v kmetijskem sektorju. Največji padec zaposlenosti v kmetijskem sektorju je doživela Estonija, kjer je zaposlenost padla s 140.000 (1989) na 30.000 (2001). Zaposlenost v kmetijskem sektorju je padla tudi v Latviji, razmeroma visoka pa je ostala v Litvi. Razloga za relativno visoko stopnjo zaposlenosti v kmetijskem sektorju v Litvi je v državnih subvencijah in visokih carinah na uvoz hrane. Drug razlog je v privatizaciji kmetijskega sektorja, saj je Litva dala tistim, ki so bili v času privatizacije zaposleni v kmetijskem sektorju, brezplačno zemljo (Eamets, 2004, str.15).

Slika 18: Stopnja registrirane brezposelnosti kot delež aktivnega prebivalstva (v %)

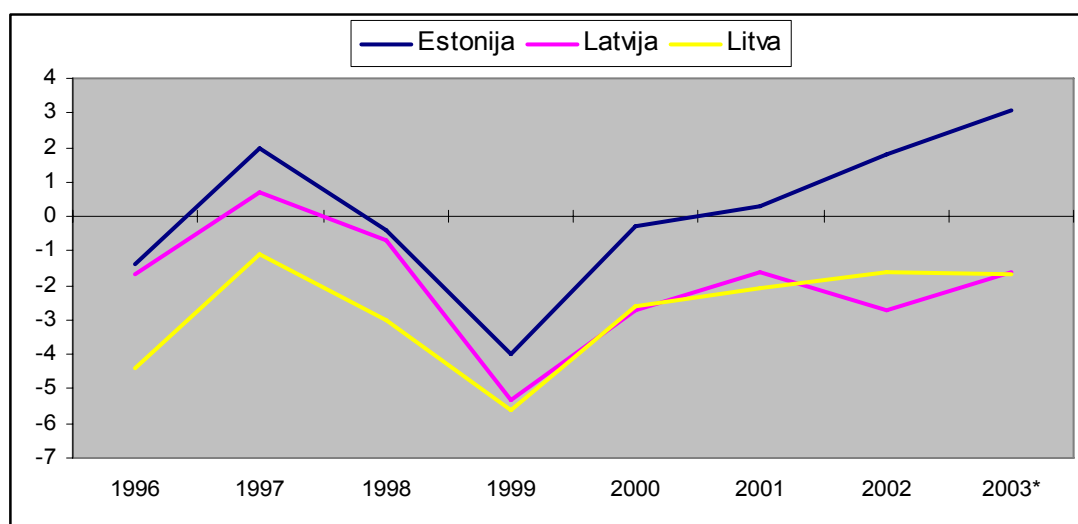
Vir: EBRD Transition Report, 2004.

Baltske države so izkusile precej visoke stopnje brezposelnosti (Slika 18 na str. 26) – najvišja je bila 13,7 % v Estoniji leta 2000, 19,4 % v Latviji leta 1996 in 16,4 % v Litvi leta 1996. Po dosežku najvišje stopnje nezaposlenosti v sredini devetdesetih so se stopnje začele zniževati v vseh treh državah. Trend padanja se je nadaljeval v Latviji, medtem ko je bil v Litvi in Estoniji grafično gledano U-oblike. Rast v Estoniji in Latviji je bila zelo hitra v letih 1999 (Latviji) in 2000 (Estoniji). Po mnenju avtorja naj bi bila ponovna rast brezposelnosti posledica ruske krize. V letu 2000 je bila stopnja v vseh treh državah približno enaka, v rangi od 13 do 15,5 odstotkov (Slika 18 na str. 25).

4. 4. FISKALNO RAVNOVESJE

Fiskalna politika predstavlja glavni instrument makroekonomske politike. Baltske države so sprejele odločitev, da si bodo pomagale pri stabilizacijskem programu tako, da bodo sprejele trdni devizni tečaj, ki jim je omogočil hitro rešitev problema inflacije in je hkrati zahteval fiskalno disciplino. Od sredine devetdesetih so se baltske države približale proračunskemu ravnotežju; Estonija in Latvija sta pravzaprav v letu 1997 dosegli presežek. Izboljšanje stanja v javnih financah je bilo prekinjeno samo v času ruske krize, ko se je v letih 1998 in 1999 povečal fiskalni deficit v vseh treh baltskih državah (Slika 19). Proračunski deficit je v Litvi poskočil na 8,5 % BDP, medtem ko je v Estoniji narasel na 4,5 % in v Latviji na 4,6 % BDP v letu 1999. Ob izboljšanju ekonomskih razmer so vse tri baltske države dosegle precejšnji napredek na fiskalnem področju. Fiskalni deficiti so bili leta 2000 znižani na 3 % BDP v Latviji in Litvi ter 0,3 % v Estoniji. Fiskalna stabilizacija se je v baltskih državah nadaljevala tudi v letu 2001 in 2002. Takrat je Estonija uspela zagotoviti proračunski presežek, medtem ko sta ostali dve še vedno beležili primanjkljaj, vendar pa ta ni bil zaskrbljujoč.

Slika 19: Fiskalno ravnovesje baltskih držav za obdobje 1996-2003 (v % BDP)

* Ocena

Vir: IMF Country Report, 2002, str. 5; EBRD Transition Report, 2004, str. 41.

4. 5. ZUNANJA TRGOVINA

Mednarodna trgovina povezuje vse tranzicijske države z zahodnimi trgi in je predvsem v primeru manjših tranzicijskih držav pomemben vir gospodarske rasti.

Tabela 8: Struktura zunanje trgovine baltskih držav po glavnih trgovskih partnerjih v % celotne trgovine

	EU-15		CIS*		Baltske države	
	1993	2000	1993	2000	1993	2000
Izvoz blaga						
Estonija	48,3	68,5	30,4	9,6	12,3	10,3
Latvija	33,4	64,6	47,6	8,7	6,2	12,9
Litva	19,7	47,9	57,1	16,3	9,8	17,3
Uvoz blaga						
Estonija	60,4	56,1	21,6	17,8	5,6	3,9
Latvija	27,2	52,4	38,5	16,9	13,5	13,8
Litva	21,9	46,5	67,5	30,7	2,3	6,2

* 80-90 odstotkov baltske trgovine z CIS državami je v Rusijo, Belorusijo in Ukrajino

Vir: Chandler, Rojaka, Vetlov, 2002, str. 32.

Leta 2000 se je glede na leto 1993 delež celotne trgovine baltskih držav z EU članicami povečal, pomen držav CIS v menjavi baltskih držav pa se je očitno precej zmanjšal. V letu 2000 je v Estoniji in Latviji celotni izvoz znašal med 9 in 10 odstotkov celotnega izvoza ter med 17 in 18 odstotkov celotnega uvoza v članice CIS držav. Spremembe tokov v mednarodni trgovini so odraz preusmeritev gospodarstev na evropske trge, kar pa se je zgodilo tudi ob pomoči tujega kapitala oziroma tujih investitorjev.

Direktne tuje investicije so izredno pomemben vir kapitala, znanja in novih trgov. Zato je seveda smiselno, da tudi baltske države izkoristijo svoje prednosti za privabljanje tujih investitorjev, predvsem poceni in izobraženo delovno silo, strateško lokacijo in davčne ugodnosti.

Zaenkrat je mogoče ugotoviti, da so bile v baltskih državah neposredne tuje investicije usmerjene v proizvodnjo izdelkov za evropski trg, kar je močno pospešilo izvoz, pozitivno vplivalo na gospodarsko rast in zmanjšalo brezposelnost. V Tabeli 9 na str. 29 lahko vidimo, da so bili leta 1993 v baltskih državah tokovi neposrednih tujih investicij majhni ali pa jih sploh ni bilo. Po makroekonomski stabilizaciji in oživitvi gospodarstva so se neposredne tuje investicije povečale v vseh treh baltskih državah. Največja prejemnica neposrednih tujih investicij je bila Estonija. Tokovi tujih direktnih investicij so namreč močno odvisni od razmer v državi prejemnici. Estonija se je zavedala pomembnosti tujih

neposrednih investicij, zato je bolj poudarjala delovno silo, strateško pozicijo in institucionalni okvir. Zustrezno davčno politiko, ugodnostmi in administrativnimi pomočmi za tuje investitorje je uspela pritegniti precejšnjo količino tujega kapitala, usmerjenega predvsem v proizvodnjo transportne opreme, strojne opreme, trgovino in razvoj finančnega sektorja.

Tabela 9: Tokovi neposrednih tujih investicij v baltskih državah za obdobje 1995/2003

	Tokovi notranjih neposrednih tujih investicij (bn \$)	Tokovi zunanjih neposrednih tujih investicij (bn \$)	Notranje neposredne tuje investicije kot % BDP	Zunanje neposredne tuje investicije kot % BDP
Estonija	0,7/6,5	0,07/1,0	19,3/77,6	1,9/12,2
Latvija	0,6/3,3	0,2/0,1	13,9/35,1	5,2/1,1
Litva	0,4/5,0	0,0/0,1	5,7/27,2	0,3/0,7

Vir: Transition Report 2004, str. 45.

Baltskim državam je v obdobju oživljanja uspelo stabilizirati makroekonomske kazalce, saj je to eden izmed nujnih pogojev za vstop v EU. Dosegle so visoko rast BDP, mednarodna trgovina se je preusmerila na evropske trge, inflacija pa se je umirila, k čemur je pripomogla trdna vezava valut na evro. Zaradi vseh omenjenih kazalcev so postale baltske države bolj zanimive za tuje investitorje, ki so s svojim kapitalom odpirali nova podjetja in s tem omogočili nova delovna mesta, kar je znižalo brezposelnost in povečalo uvoz novih tehnologij in znanja.

5. BALTSKE DRŽAVE DANES

Pogajanja o članstvu v Evropsko unijo so države pristopnice končale 16. 4. 2003 v Atenah, ko so podpisale pogodbo za vstop v EU, v katero so dokončno vstopile 1. maja 2004. Pridružitve osmih kandidat (Češka, Estonija, Madžarska, Latvija, Litva, Poljska, Slovaška in Slovenija) Evropski Uniji je bil pomemben mejnik integracijskega procesa centralno vzhodne Evrope in baltskih držav z zahodno Evropo.

Tabela 10: Makroekonomski kazalci baltskih držav 2003-04

	Rast BDP-ja		Inflacija		Fiskalno ravnovesje		FDI*	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2002	2003
Estonija	5,1	5,5	1,3	3,5	3,1	0,3	2,2	8,2
Latvija	7,5	7,5	3,0	6,2	-1,6	-2,0	4,0	1,1
Litva	9,0	7,0	-1,2	1,5	-1,7	-2,8	4,0	3,0

* Neposredne tuje investicije (Foreign Direct Investments – FDI)

Vir: EBRD Transition Report, 2004, str. 38-45.

Baltske države so pri vključevanju v EU doživele vzpone in padce. Majhne in odprte ekonomije so doživele tranzicijsko recesijo okoli leta 1995, od takrat naprej pa dosegle hvale vredno rast. Realna rast BDP baltskih držav je presegla rast v ostalih tranzicijskih državah. V obdobju 1996-2003 so dosegle približno polovično rast, ki so jo dosegle v predtranzicijskem obdobju (v Estoniji 51 %, v Latviji 59 %, v Litvi 52 % kumulativne rasti). Tudi rast BDP za leto 2004 ne kaže znakov padca ali spremembe (Tabela 10).

Baltske države še vedno dosegajo najvišjo stopnjo rasti v Evropi, pa tudi inflacije. Vzroki za višjo inflacijo so visoka rast cen nafte na svetovnih trgih, višje trošarine na alkoholne pijače ter podražitev zdravstvenih in transportnih storitev. Inflacijsko je vplivalo tudi povečevanje domačega povpraševanja. Povečanje inflacije v letu 2004 je delno povezano tudi z začasnimi vplivi zaradi priključitve EU. V letu 2005 se rast inflacijske stopnje naj ne bi ponovila. Na fiskalnem področju so bile vse tri države zelo dobre, saj je njihov proračunski deficit nižji od zahtev maastrihtskih kriterijev (3% BDP). Za Estonijo in Litvo jo fiskalna politika toliko bolj pomembna, ker sta obe članici ERM II¹⁰.

Na začetku tranzicijskih let so imele baltske države precej nizke tokove neposrednih tujih investicij. Močna recesija baltskega gospodarstva in majhnost ekonomij sta imeli za posledico, da se je večje število tujih investorjev osredotočilo na centralno evropske države. Ob okrevanju gospodarstva in izvajanju uspešnih reform, pri katerih je imela privatizacija pomembno vlogo, so bile države bolj zanimive za tuje investitorje.

¹⁰ Ang. »Exchange Rate Mechanism

Dobro izobrazena delovna sila, prijateljska investicijska klima, nizki stroški dela in proizvodnje so povečevali zanimanje tujih investitorjev. Estonija je imela največje tokove neposrednih tujih investicij, sledita Latvija in Litva.

Prevzem evra je za nove članice EU najpomembnejši ekonomski cilj. Konvergenčni kriteriji, ki so predstavljeni v Tabeli 3 v prilogi, se med izbranimi državami močno razlikujejo. Estonija in Litva sta se priključili ERM II v juniju 2004, njun načrt je prevzem evra januarja 2007. Estonija in Litva že izpolnjujeta maastrichtske kriterije in sta tudi fiksirali ali stabilizirali režime deviznega tečaja, vezanega na evro. Estonija in Litva sta se odločili za valutni odbor, Latvija pa je v EU vstopila s fiksnim deviznim tečajem z ničelnim pasom nihanja okrog paritete, ki je bila vezana na umetno valuto IMF-a, imenovano SDR¹¹. Januarja 2005 je Latvija svojo vezavo iz SDR-ja prenesla na evro, prevzem evra pa sledi leta 2008 (s pasom nihanja okrog paritete +/- 1 %). Latvija je na splošno izpolnjevala maastrichtske kriterije glede stopnje inflacije konec leta 2003. Estonija, Litva si nista izborili tako imenovane »opt-out¹²« pravice, kar pomeni, da je uvedba evra zanju obvezna. Pred tem pa bodo morale nove članice EU izpolniti maastrichtske kriterije, med drugim kriterij deviznega tečaja, ki od držav zahteva dvoletno sodelovanje v mehanizmu deviznih tečajev ERM II.

Svetovna banka je v četrtletnem poročilu podala ocene glede prihodnosti gospodarstva baltskih držav na kratki in dolgi rok. Rast baltskih držav se bo glede na omenjeno poročilo v prihodnjih letih verjetno upočasnila zaradi trenutno visokih obrestnih mer. Na kratki rok pričakujejo znižanje rasti posojil in zmanjšanje deficita v tekočem delu bilance. Na dolgi rok največje tveganje predstavljata demografsko področje in zmanjšanje ponudbe dela, čeprav bo v polnem obsegu zelo težko obdržati tudi trenutne visoke investicije in rast produktivnosti. Za izravnavo pričakujejo, da se bo rast BDP umirila pri med 5 in 6 % letno, kar je še vedno več kakor v Centralni Evropi. Stopnja nezaposlenosti je precejšnja, baltske države se zaradi emigracij soočajo tudi s pomanjkanjem strokovno izobrazene delovne sile. Pričakujemo lahko tudi demografske spremembe; zmanjšala se bo starost aktivnega prebivalstva (v Latviji na primer pričakujejo, da se bo starost delovne sile zmanjšala za 13 % v naslednjih dvajsetih letih). Investicije so v baltskih državah precej visoke. Pričakujejo, da se bodo znižale, ko se bo dokončno razvil storitveni sektor. Kakorkoli, še vedno pričakujejo rast outputa ne glede na večanje konkurence s strani novih članic EU in ostalih tranzicijskih držav, ki zelo napredujejo na področju reform (World Bank, EU-8 Quarterly Economic Report, str. 4).

Prioritete, ki bi jim baltske države morale v prihodnosti posvečati največ pozornosti so: izboljšati fleksibilnost na trgu delovne sile, privatizirati podjetja, ki so še vedno v vladnih rokah, dati večji poudarek na konkurenčnosti (posebno v energetske sektorju), nadaljnji razvoj finančnih trgov, razvoj in izboljšanje zakonskega okvirja glede podjetništva. V

---

¹¹ Ang. » Special Drawing Rights

¹² Imajo pa možnost, da (po izpolnjevanju kriterijev) same določijo datum vstopa v Euro območje.

daljšem časovnem obdobju bi morale baltske države izboljšati tudi kakovost izobraževalnega sistema, kar je odločilno pri približevanju razvitim ekonomijam in dvigovanju tehnološke ravni v proizvodnji in izvozu (World Bank, EU-8 Quarterly Economic Report, str. 2).

Vplivi vstopa baltske trojice v EU bodo vidni na več področjih. Pričakujemo lahko krepitev trgovskih vezi, predvsem zaradi odstranitve preostalih ovir pri trgovanju in s tem povezanim zmanjšanjem transakcijskih stroškov. Kar nekaj vplivov na mednarodno trgovino je že bilo vidnih v času tranzicije, kot članstvo v WTO¹³ in FTA. Integracija mednarodne trgovine centralnih in vzhodnih držav z EU je precej razvita, razen v agrarnem sektorju in nekaterih ostalih občutljivih sektorjih, zato lahko pričakujemo, da se bo izvoz nekaterih pridruženih članic še dodatno povečal.

Naknadno lahko pride tudi do drugih vplivov na gospodarstvo novih članic EU, kot so večji dosežki pri učinkovitosti zaradi konkurenčnega pritiska in vstopa na enotni evropski trg (boljša alokacija resursov, ekonomija obsega in večja produktivnost). Nove pridružene članice EU so bistveno revnejše od stare petnajsterice. Povprečne plače v teh državah bodo nižje, zato bodo delavci želeli odhajati na Zahod, kapital pa na ravno obratno, zaradi česar lahko na dolgi rok pričakujemo večjo mobilnost delovne sile. Kljub temu lahko pričakujemo tudi višjo produktivnost, boljšo alokacijo resursov med sektorji, večje pritoke FDI in subvencije s strani EU. Produktivnost v drugih sektorjih ne bo uspela rasti tako hitro kot v proizvodnem, medtem ko bo povpraševanje po storitvah močno naraščalo. Njihov net prispevek v evropski proračun bo negativen, kar bo vplivalo na številne politike in institucije na področjih migracij in mejnih tokov, finančnih in proračunskih deležev, monetarne politike in delovanja Evropske centralne banke (ECB) ter regulacije trga proizvodov in dela (EBRD Transition Report Update, 2004, str. 5).

SKLEP

Baltske države, ki so bile 51 let izpostavljene istemu načinu razmišljanja, so se praktično čez noč znašle v drugem sistemu, ki jim je bil tuj in v katerem so veljala drugačna pravila. Znašle so se v tako imenovanem obdobju tranzicije. Postavlja se vprašanje, ali je tranzicija v baltskih državah zaključena ali ne in ali so baltske države še vedno v tranzicijskem obdobju.

Po osamosvojitvi so baltske države zašle v globoko gospodarsko krizo. Cene so drastično naraščale, gospodarska aktivnost se je krčila, grozilo je hitro naraščanje brezposelnosti. Doživele so velike spremembe na področju mednarodne trgovine, usahnil je dotok cenениh goriv in surovin, trge bivše skupne države pa so izgubili. Ogromen padec v gospodarski rasti je bil samo odsev ekonomskih slabosti, ki so jo podedovale od centralno-planskega sistema.

---

¹³ Ang. World Trade Organization

Za stabilizacijo gospodarstva so morale baltske države uvesti reforme, s katerimi so prekinile trend upadanja gospodarske rasti. Spremembe, ki so nastale ob reformah, so obsegale preusmeritev trgovanja na zahodne trge, strukturne spremembe gospodarstev, večjo mobilnost dela, padec obsega proizvodnje, zmanjšanje količine kapitala in nastanek institucionalne praznine. Z reformami je baltskim državam uspelo umiriti trend upadanja gospodarske rasti.

Odgovor na zastavljeno vprašanje, ali je tranzicija v baltskih državah že zaključena, je da so zaključile prvo fazo. Uspelo jim je liberalizirati trgovino, opraviti uspešno privatizacijo in stabilizirati makroekonomsko področje. Vse to je baltske države vodilo k ponovni gospodarski rasti in tudi uspešni priključitvi EU. A jih še čakajo pomembne naloge. Morale se bodo učiti od bogatejših članic EU in svojo ekonomsko politiko približati njihovi. Pričakujemo lahko, da se bodo zgledovale, učile in nabirale izkušnje od Unije, saj ta predstavlja uspešen sistem delovanja tržne ekonomije.

LITERATURA

1. Blanchard Oliver, Kremer Michael: Disorganization. The Quaterly Journal of Economics, 4(1997),112, str.1091-1126.
2. Chandler Mark, Rojaka Jekaterina, Vetlov Igor: Growth: Experience Of And Prospects For The Baltic Economies. Vilnus : EuroFakulty Vilnus Centre, 2002. 125 str.
3. Eamets Raul: How Labour Market in the Baltic States Adjust to Macroeconomic Shocks. Tartu : Tartu University Press, 2004. 29 str.
4. Fischer Stanley, Sahay Ratna: The Transition Economies after Ten Years. IMF Working Paper, WP/00/30. Washington : IMF, 2000. 45 str.
5. Frydman Roman et al.: The Privatization Process in Russia, Ukraine and the Baltic States. Budapest : Central European University Press, 1993. 276 str.
6. Havrylyshyn Oleh, Van Rooden Ron: Institutions Matter in Transition but so do Policies. IMF Working Paper, WP/00/70. Washington : IMF, 2000. 28 str.
7. Havrylyshyn Oleh, McGettigan Donald: Privatization in Transition Countries: A Sampling of the Litereture. IMF Working Paper, WP/99/6. Washington : IMF, 1999. 44 str.
8. Jaan Masso, Karsten Staehr: Inflation Dynamics and Nominal Adjustment in the Baltic States. Tartu : Tartu University Press, 2005. 50 str.
9. Jazbec Boštjan: Macroeconomics of transition. Working paper št. 116. Ljubljana: Faculty of Economics, 2001. 65 str.
10. Jeffries I.: A Guide to the Socialist Economies. London : Routledge,1990. 322 str.
11. Koen Vincent, De Masi Paula: Prices in Transition: Ten Stylized Facts. IMF Working Paper, WP 97/158/. Washington : IMF, 1997. 31 str.
12. Kornai Janos: Legal obligation, non-compliance and soft budget constraint. Economic and bussines review, Ljubljana, 1(1999),1/2, str. 53-66.
13. Lavigne Marie: The Economics of Transition: From Socialist Economy to Market Economy. New York : St. Martin's Press, 1999. 328 str.

14. Moers Luc: How important are institutions for growth in transition countries?. Amsterdam : Tinbergen Institute and University of Amsterdam, 1999. 42 str.
15. Piritta Sorsa: Regional Integration and Baltic Trade and Investment Performance. IMF Working Paper, WP/97/167/. Washington : IMF, 1997. 41 str.
16. Rosati, D.K.: Out put Decline during Transition from Plan to Market. The Economics of Transition, Oxford, 2(1995), str. 419-442.
17. Senjur Marjan: Gospodarska rast in razvojna ekonomika. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 1993. 537 str.
18. Tiiu Paas: Social Consequences of Transition and European Integration Processes in the Baltic States. Tartu : University of Tartu, 2003. 16 str.

VIRI

1. Baltic states: A Regional Economic Assessment. Paris : OECD, 2000. 265 str.
2. EBRD, European Bank for Reconstruction and Development. Transition Report. 2004. 88 str.
3. IMF World Economic Outlook. Washington : IMF, 2000. 191 str.
4. Republic of Estonia: Statistical Appendix. Washington : IMF Country Report, 2000. 49 str.
5. Republic of Latvia: Statistical Appendix. Washington : IMF Country Report, 2003. 60 str.
6. Republic of Lithuania: IMF Staff Country Report for 1999 Article IV Consultation. Washington : IMF Country Report, 1999. 61 str.
7. The Baltics: Medium-Term Fiscal Issues Related to EU and NATO Accession. Washington : IMF Country Report 2002. 64 str.
8. Hansson Ardo H: Macroeconomic Stabilisation in the Baltic States. [URL: http://muhu.www.ee/By_Subject/Economy/Hansson.Macro_Stabilization.html], 16.03.2005
9. World Bank: World Bank EU-8 Quarterly Economic Report. 27 str.

[URL:<http://siteresources.worldbank.org/INTSLOVENIA/Resources/EU8QERQ22004.doc>], julij 2004.

PRILOGA

Tabela 1: Začetne razmere v državah v prehodu

Država/ Skupina držav	BDP p.c. v letu 1989 ¹ (v dolarjih)	Delež trgovine v okviru CMEA ²	Delež industrije v BDP 1990	Bogastvo z naravnimi viri	Leta pod komunizmom	Indeks liberalizacije ³ 1989	Potlačena Inflacija 1987-90 ⁴
CEEC5	7.472	7,62	0,50	...	43	0,20	0,74
Češka	8.600	6,0	0,58	Revno	42	0,00	-7,1
Madžarska	6.810	13,7	0,36	Revno	42	0,34	-7,7
Poljska	5.150	8,4	0,52	Zmerno	41	0,24	13,6
Slovaška	7.600	6,0	0,59	Revno	42	0,00	-7,1
Slovenija	9.200	4,0	0,44	Revno	46	0,41	12,0
baltske države	7.973	35,9	0,45	...	51	0,05	25,7
Estonija	8.900	30,2	0,44	Revno	51	0,07	25,7
Latvija	8.590	36,7	0,45	Revno	51	0,04	25,7
Litva	6.430	40,9	0,45	Revno	51	0,04	25,7
CIS	4.976	26,9	0,41	...	70	0,04	25,7
Armenija	5.530	25,6	0,55	Revno	71	0,04	25,7
Azerbajdžan	4.620	29,8	0,44	Bogato	70	0,04	25,7
Belorusija	7.010	41,0	0,49	Revno	72	0,04	25,7
Gruzija	5.590	24,8	0,43	Zmerno	70	0,04	25,7
Kazahstan	5.130	20,8	0,34	Bogato	71	0,04	25,7
Kirgizija	3.180	27,7	0,40	Revno	71	0,04	25,7
Moldavija	4.670	28,9	0,37	Revno	51	0,04	25,7
Rusija	7.720	11,1	0,48	Bogato	74	0,04	25,7
Tadžikistan	3.610	31,0	0,34	Revno	71	0,04	25,7
Turkmenija	4.230	33,0	0,34	Bogato	71	0,04	25,7
Ukrajina	5.680	23,8	0,44	Zmerno	74	0,04	25,7
Uzbekistan	2.740	25,5	0,33	Zmerno	71	0,04	25,7

Vir: World Economic Outlook, 2000, str.115.

¹ Merjen po metodi paritete kupne moči.

² Odstotek BDP v letu 1990.

³ Tehtano povprečje treh indikatorjev: (1)liberalizacija domače trgovine, (2)liberalizacija mednarodne trgovine, (3)liberalizacija podjetij in reforme bank

⁴ Repressed inflation - odstotna sprememba v povprečni realni plači minus odstotna sprememba v realnem BDP

Tabela 2: Napredek in metode privatizacije velikih in srednje velikih podjetij

		Vaučerska privatizacija				
Država	EBRD tranzicijski indikator za privatizacijo velikih podjetij ⁵	Prodaja zunanjim lastnikom	Enak dostop	Ugodnosti za insiderje	MEBO ⁶	Drugo ⁷
Češka	4	Sekundarno	Primarno	-	-	-
Madžarska	4	Primarno	-	-	-	Sekundarno
Poljska	3+	Tercialno	Sekundarno	-	Primarno	-
Slovaška	4	-	Sekundarno	-	Primarno	-
Slovenija	3+	Sekundarno	-	-	Primarno	-
Estonija	4	Primarno	-	-	Sekundarno	-
Latvija	3	Sekundarno	Primarno	-	-	-
Litva	3	-	Primarno	-	Sekundarno	-
Armenija	3	-	Primarno	Sekundarno	-	-
Gruzija	3+	-	-	Primarno	Sekundarno	-
Kazahstan	3	-	Primarno	-	-	-
Kirgizija	3	Sekundarno	Primarno	-	-	-
Moldavija	3	-	-	Primarno	-	-
Rusija	3+	Sekundarno	-	Primarno	Tercialno	-
Tadžikistan	2	Sekundarno	-	-	Primarno	-
Ukrajina	2	-	Sekundarno	-	Primarno	-
Uzbekistan	3	-	-	-	Primarno	Sekundarno

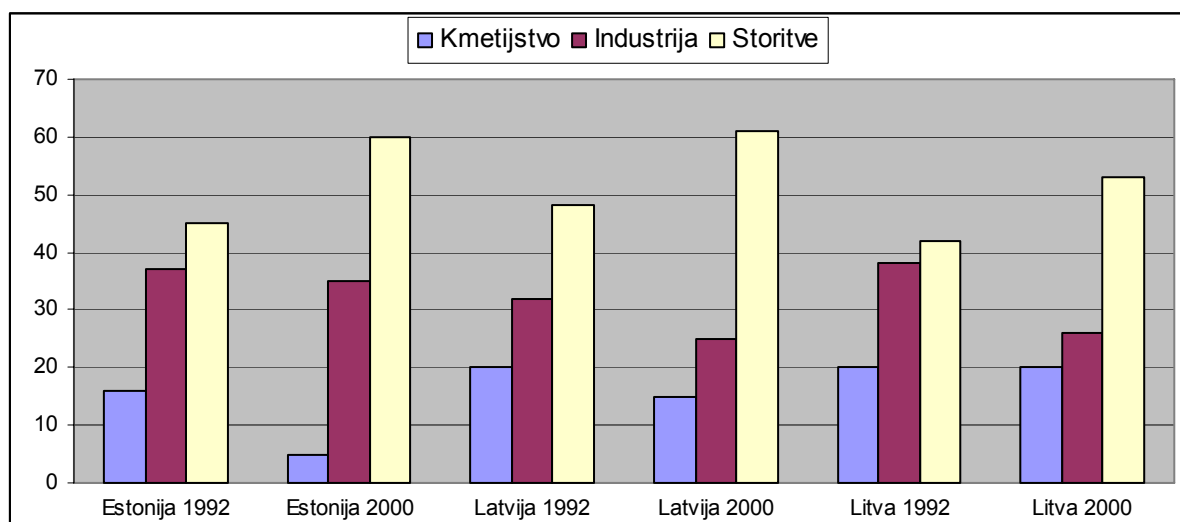
Vir: Havrylyshyn, McGettigan, 1999, str. 37.

⁵ Vrednost indikatorja 2 pomeni, da je bilo do 25 % premoženja od državnih podjetij privatiziranega, vrednost 3 pomeni do 50 % privatizacijo, vrednost 4 pa več kot 50 % privatiziranega premoženja.

⁶ Management-employee buy-outs – managersko-delavski odkup.

⁷ Vsebuje prodajo premoženja zaradi nesolventnosti in masovno privatizacijo na osnovi preferencialnih kreditov.

Slika 1: Struktura zaposlenosti v treh sektorjih v baltskih državah

Vir: Eamets, 2004, str.15.

Tabela 3: Konvergenčni kriteriji

	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
	Rast BDP				Javni dolg			
Češka	2.8	3.1	3.3	3.5	40.5	41.8	43.2	44.0
Estonija	5.3	5.8	5.6	5.5	5.4	5.1	4.7	3.4
Latvija	6.7	6.7	6.5	6.5	16.2	16.8	17.3	17.7
Litva	7.0	7.3	6.6	6.3	22.4	22.2	21.4	21.0
Madžarska	3.4	3.8	4.0	4.3	59.4	57.9	56.8	55.6
Poljska	5.0	5.0	5.6	5.6	49.0	51.9	52.7	52.3
Slovaška	4.1	4.3	5.0	4.7	45.1	46.4	46.1	45.5
Slovenija	3.6	3.7	3.8	3.9	29.1	29.5	29.4	28.4
EU-8	4.7	5.0	5.1	5.1	33.4	34.0	34.0	33.5
	Inflacija				Fiskalno ravnovesje			
	2004	2005	2006	2007	2004	2005	2006	2007
Češka	2.8	2.6	2.2	2.2	-5.6	-4.9	-4.0	-3.5
Estonija	3.1	3.0	2.8	2.8	0.7	0.0	0.0	0.0
Latvija	4.5	3.7	3.0	3.0	-2.1	-2.2	-2.0	-2.0
Litva	0.9	2.0	2.1	2.5	-2.7	-2.5	-1.8	-1.5
Madžarska	6.5	4.5	4.0	3.5	-4.6	-4.1	-3.6	-3.1
Poljska	1.7	2.0	2.1	1.9	-5.7	-4.2	-3.3	-1.5
Slovaška	8.1	4.0	2.9	2.5	-4.0	-3.4	-3.0	-2.0
Slovenija	3.3	3.0	2.7	2.6	-1.9	-1.8	-1.5	-0.9
EU-8	3.9	3.1	2.7	2.6	-3.2	-2.9	-2.4	-1.8

Vir: World Bank EU-8 Quarterly Economic Report, 2004, str. 3.